

MIRAMAR

TOMEU ESTELRICH CONVERSA AMB RAMON LLULL

TOMEU ESTELRICH
MIRAMAR

Producció

Govern de les Illes Balears
Conselleria de Turisme Cultura i Esports
Agència d'Estratègia Turística de les Illes Balears

GOVERN DE LES ILLES BALEARS

Presidenta de les Illes Balears
Margalida Prohens Rigo

Conseller de Turisme, Cultura i Esports

Jaume Bauzá Mayol

Secretari autonòmic de Cultura

Pedro Vidal Monserrat

Directora general de Cultura

Ricarda Margarita Vicens Schluhe

EXPOSICIÓ

Organització

Direcció General de Cultura

Espai expositiu

Museu de Mallorca

Comissariat

Antoni Torres Martorell

Muntatge i transport

Tomeu Simonet Riera

Assegurança

Allianz Compañía de Seguros y Reaseguros

CATÀLEG

Edició

Direcció General de Cultura

Direcció i coordinació

Tomeu Estelrich Rigo
Catalina Ferrando Ballester

Textos

Sebastià Alzamora
Carme Castells
Joan Tomàs Martínez Grimalt
Jaume C. Pons Alorda
Ponç Pons
Sebastià Portell
Pau Vadell
Antoni Vidal Ferrando

Traduccions i revisió lingüística

Tomeu Simó Mesquida
Serveis lingüístics IEB

Fotografia

Joan Vidal "Xoxa"

Disseny, maquetació i impressió

Impremta Muro, S.L.

Dipòsit legal

PM 0714-2025

ISBN

978-84-15029-93-9

AGRAÏMENTS

Consell de Mallorca
Museu de Mallorca
Ramon Canyelles
Restauració de mobles: Memo

MIRAMAR

TOMEU ESTELRICH CONVERSA AMB RAMON LLULL

a Aina, Tomeu i Miquel Àngel

Continuar vivint amb l'existència
o arriscar-se a viure:
vet aquí la qüestió.

BLAI BONET

Cap cosa no pot ser estimada si no és coneguda.

RAMON LLULL

¿Un aforisme que agunti el món? Déu és amor. Una regla de vida?
La de Sant Agustí: estima i fes el que vulguis.

PONÇ PONS

Hi ha una equació que lliga totes les arts: l'aventura de
posar la passió al servei de la llibertat humana i del
coneixement. Després, la música és pels qui estimen els
sons, la pintura pels qui estimen els colors, la literatura
pels qui estimen les paraules.

ANTONI VIDAL FERRANDO

Presentació

És un honor presentar aquest llibre catàleg que acompanya l'exposició «MIRAMAR, Tomeu Estelrich conversa amb Ramon Llull», una proposta artística que dialoga profundament amb la figura de Ramon Llull i que convida a rellegir-la des del present. Aquesta publicació va més enllà del registre visual: esdevé un espai de reflexió compartida entre disciplines, generacions i mirades diverses.

El pensament lul·lià, viu i fecund malgrat els segles transcorreguts, ha estat font d'inspiració per als grans noms de la literatura catalana contemporània, que han volgut sumar-se a aquest projecte amb texts que interpel·len, emocionen i donen nova vida al llegat del filòsof mallorquí. La implicació d'autors com Ponç Pons, Jaume Pons Alorda, Sebastià Alzamora o Sebastià Portell, entre d'altres, així com la revisió literària d'Antoni Vidal Ferrando, constitueixen una mostra del vigor creatiu que bateja a la nostra cultura.

Amb aquesta iniciativa, impulsada per la Direcció General de Cultura dins el marc del Congrés Internacional Ramon Llull 2025, volem retre homenatge a una figura clau del pensament universal i continuar promovent una visió de la cultura que afavoreixi el diàleg, la convivència i l'intercanvi.

Desitj que aquestes pàgines despertin la curiositat, l'admiració i, sobretot, el desig de seguir explorant l'obra de Llull i la seva influència eterna.

Jaume Bauzá Mayol
Conseller de Turisme, Cultura i Esports
Govern de les Illes Balears

Presentació

Tenia un bon amic que sovint em parlava d'Umberto Eco. Em contava que havia quedat profundament impressionat en llegir que, per a Ramon Llull, haver nascut a Mallorca va ser decisiu. L'illa era, en aquella època, una cruïlla de tres cultures: la cristiana, la islàmica i la jueva. Possiblement, tota la seva immensa tasca no hauria estat possible sense aquest entorn tan favorable, que el va ajudar a créixer amb una gran facilitat per aprendre i estimar les llengües.

Crec que encara avui no som plenament conscients del llegat que ens deixà. La seva obra, amb un domini excepcional del llenguatge, ha fet que la nostra terra sigui reconeguda a través del seu pensament, la filosofia i la literatura, més enllà del turisme.

És, per tant, un plaer endinsar-me en aquesta tercera aventura amb Ramon Llull. Les dues anteriors foren col·lectives: *L'Amic i l'Amat* (2010), amb un nodrit grup d'artistes que interpretaren cadascun un poema del llibre el dia del seu naixement, i posteriorment *Interpretant Ramon Llull*, una col·laboració amb el Servei d'Activitats Culturals de la Universitat de les Illes Balears, amb artistes més joves que, amb els anys, han demostrat tenir una carrera prometedora. Ambdues exposicions tingueren una notable difusió i itinerància per molts dels llocs que Ramon Llull trepitjà. Poca gent com ell conegué tantes terres i tantes llengües. Fou un gran avançat al seu temps, encara massa poc reconegut si tenim en compte la magnitud de la seva obra.

Fer ara aquesta nova experiència al Museu de Mallorca és motiu de goig per diversos motius. En primer lloc, perquè *Ca la Gran Cristiana*, com popularment es coneix l'edifici, és un lloc on es conserven restes de les diverses cultures que han passat per l'illa, i sembla, per tant, l'espai ideal per exposar-hi Ramon Llull. A més, caminant només uns centenars de metres, arribam a la casa on va néixer el beat i també, ben a prop, al seu sepulcre. Pocs llocs poden evocar tan intensament la seva presència. És fàcil imaginar-lo passejant per aquests mateixos indrets.

Col·laborar ara amb un artista com Tomeu Estelrich, que fa anys que treballa en l'exposició i en el catàleg que teniu entre les mans, és per a mi un motiu d'orgull i també un repte. Ho és per molts motius: per la grandesa del personatge, per l'espai on es presenta, per la feina minuciosa de l'artista, i perquè aquest treball contribueix a enriquir el coneixement que tenim d'una figura essencial per a la història de la nostra terra.

Tomeu Estelrich juga amb molts elements. No és una exposició feta a la lleugera, ben al contrari: són mesos i mesos de feina, de recollida de peces, de passejades pels mercats, de lectures fins a esgotar la vista o fins que la llum no basta, d'encàrrecs a restauradors, de converses amb escriptors per ajudar en aquest catàleg... Ens trobam davant una figura captivadora, i només cal veure la llista de col·laboradors per entendre la importància i la influència de Ramon Llull en el món cultural.

Tomeu Estelrich va quedar atrapat pel projecte des del primer moment. Amb el pas dels mesos, aquest ha anat prenent forma, i l'artista s'hi ha immers completament. Ha sabut transmetre l'emoció de les seves lectures i descobertes a tots els qui hem tingut la sort de col·laborar-hi. I ha triat un títol que qualsevol illenc pot entendre perfectament: *Miramar*. La distància de les aigües mediterrànies, el nostre mar, crea un sentiment difícil de descriure per a qui no ha nascut aquí. *Miramar*, com *Cura* o *la Real*, són noms inseparables de la figura del beat.

El color de les terres vermelles que envolten la muntanya màgica de Ramon Llull hi és molt present. Aquest fang simbolitza tant allò més bell com allò més perillós: és polit quan, guiats pels artesans o artistes, es converteix en peces úniques; però també pot esdevenir destructiu, com malauradament hem vist recentment al nostre país i més enllà. Llull va haver d'enfrontar molts perills durant els seus viatges, però sempre amb el desig d'aprendre i de reivindicar la importància del coneixement. L'artista ha convertit aquest fang en unes magnífiques ceràmiques molt lligades als llibres, com a homenatge a un dels autors més prolífics de la nostra literatura.

Els blaus també són molt presents a la col·lecció d'obres: ens evoquen els viatges, les ciutats per on passà, els llocs on deixà el seu coneixement i on, alhora, sempre aprenia alguna cosa nova. El seu amor per les llengües i la diversitat l'acompanyà al llarg de la seva incansable itinerància.

No podem oblidar els materials, la construcció i la desconstrucció, la recerca constant de l'artista per transmetre sentiments i emocions. L'art no pot deixar-nos indiferents. Objectes creats expressament per a l'exposició conviuen amb d'altres trobats o recuperats, sovint restaurats amb cura. Tots ens transporten a l'univers del gran pensador mallorquí, i Tomeu Estelrich els ha sabut donar una nova vida, fruit d'una llarga trajectòria dedicada a la docència, la cultura i l'activisme cultural. Sense aquests tres elements, l'exposició seria incomprendible. És el resultat de moltes hores de feina individual i col·lectiva, amb el desig d'aprendre mitjançant la lectura, l'observació i el diàleg compartit.

Una atenció especial mereix la instal·lació inspirada en *El llibre de la contemplació en Déu*, que, conjuntament amb l'enteixinat que cobreix la sala on s'exposa per primera vegada aquesta peça, crea una atmosfera digna de cadascun dels títols que duen les cadires que la componen. Pocs espais i obres es complementen tan bé com aquest; sembla el lloc ideal perquè la recerca de Llull hagués acabat en aquest recés de pau.

És una exposició per deixar-se endur, per homenatjar el personatge més important que ha nascut a Mallorca, per conèixer una mica més la seva obra i per veure com la mà de l'artista ha begut de la seva inspiració per fer aquesta passejada per les diferents arts plàstiques, perquè l'espectador pugui conèixer amb l'art en un entorn on, fa segles, també s'hi trobava el beat.

Tomeu no cerca cristianitzar amb aquesta exposició, sinó donar a conèixer una mica més una de les figures més importants de la nostra història, encara avui poc estudiada, malgrat la seva immensa aportació a la cultura, les lletres i el pensament mundial. I és especialment necessari fer-ho en aquests temps difícils, en què l'amor per les cultures, les llengües i la diversitat sembla en declivi. Justament el contrari del que cercava Ramon Llull: un col·legi obert a tothom, a *Miramar*.

Antoni Torres Martorell

«Hi ha una saviesa del seny i una saviesa —més alta— de la follia. Per a l'alta vida de l'ànima, el seny solament serveix per a decidir quan cal llançar-se a la follia. (...) Però, ¿descansa mai, ha de descansar mai la follia?»

RAMON LLULL, *Libre d'Amic e Amat*

«L'amor és l'arbre, estimar és el fruit» Ramon Llull
Tècnica mixta damunt tela | 300 x 194 cm

MIRAMAR

- 24 **La terra que imagín** Antoni Vidal Ferrando
- 26 **Llull i Estelrich** Joan Tomàs Martínez Grimalt
- 27 **I si no ens entenem per amor?** Carme Castells
- 34 **Escriure, desescriure** Sebastià Portell
- 36 **Raó de camins** Pau Vadell
- 39 **Lul·lians llampecs Estelriquiens** Jaume C. Pons Alorda
- 47 **Tornar a mirar per primera vegada** Sebastià Alzamora
- 51 **Els llibres, l'Art lul·liana, i el Miramar de Tomeu Estelrich** Ponç Pons
- 63 Currículum
- 71 Inauguració de l'exposició
- 97 Textos en castellano
- 111 Text in English

«La Paraula és l'arma més poderosa» Ramon Llull
Instal·lació de mides variables de faristols de fang i llibres de culte. En aquesta ocasió 62 x 268 cm

«Abans dels primers mots
on era la paraula?».

Joan Tomàs Martínez Grimalt

«Tu també ets de fang».

Carme Castells

«La literatura, de vegades i en els llocs més insospitats, molesta».

Sebastià Portell

«Sota l'auspici del teu mestratge
tots els versos s'obliden de respirar».

Pau Vadell

«La diferència entre el sagrat i el profà és una qüestió tècnica».

J. C. Pons Alorda

«Tant com he cuidat (...) allò de mi que més afecta als altres».

Sebastià Alzamora

«Els místics de debò, endemés d'irreverents i visionaris, són desconcertants».

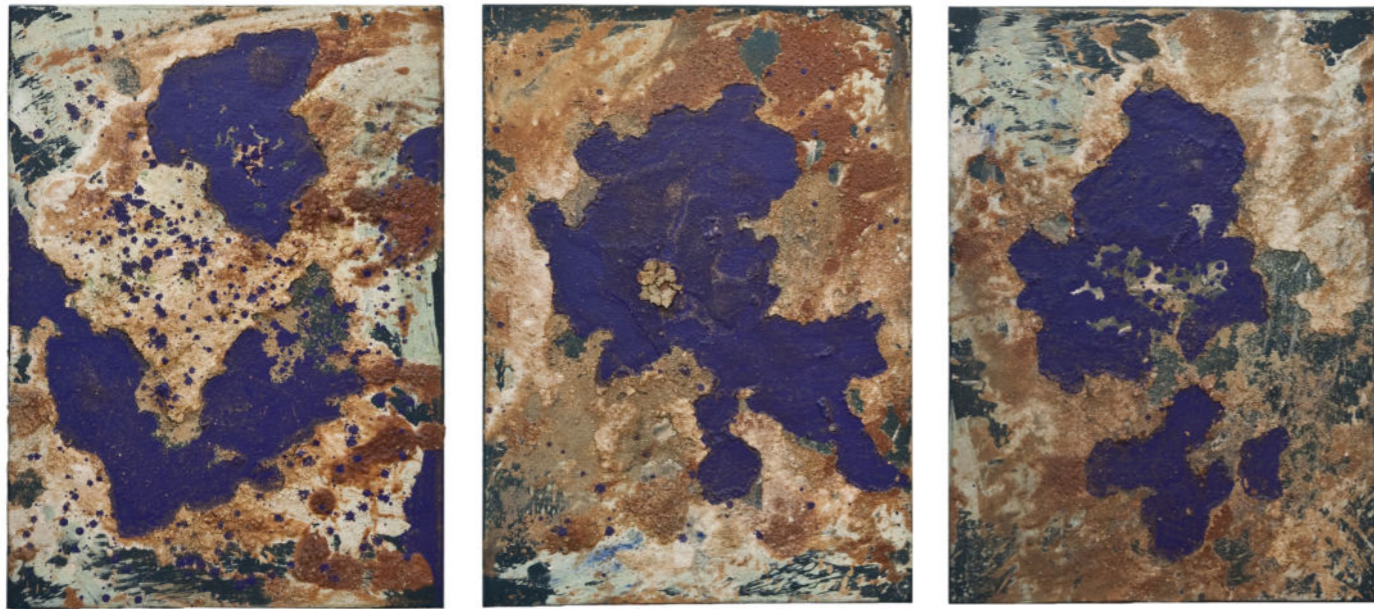
Antoni Vidal Ferrando

«Llibres que em fan viatjar, veure, sentir, explorar... Llibres que em fan estimar, conèixer, viure, patir, experimentar...
Llibres, llibres... Sóc un llibre de molts llibres».

Ponç Pons

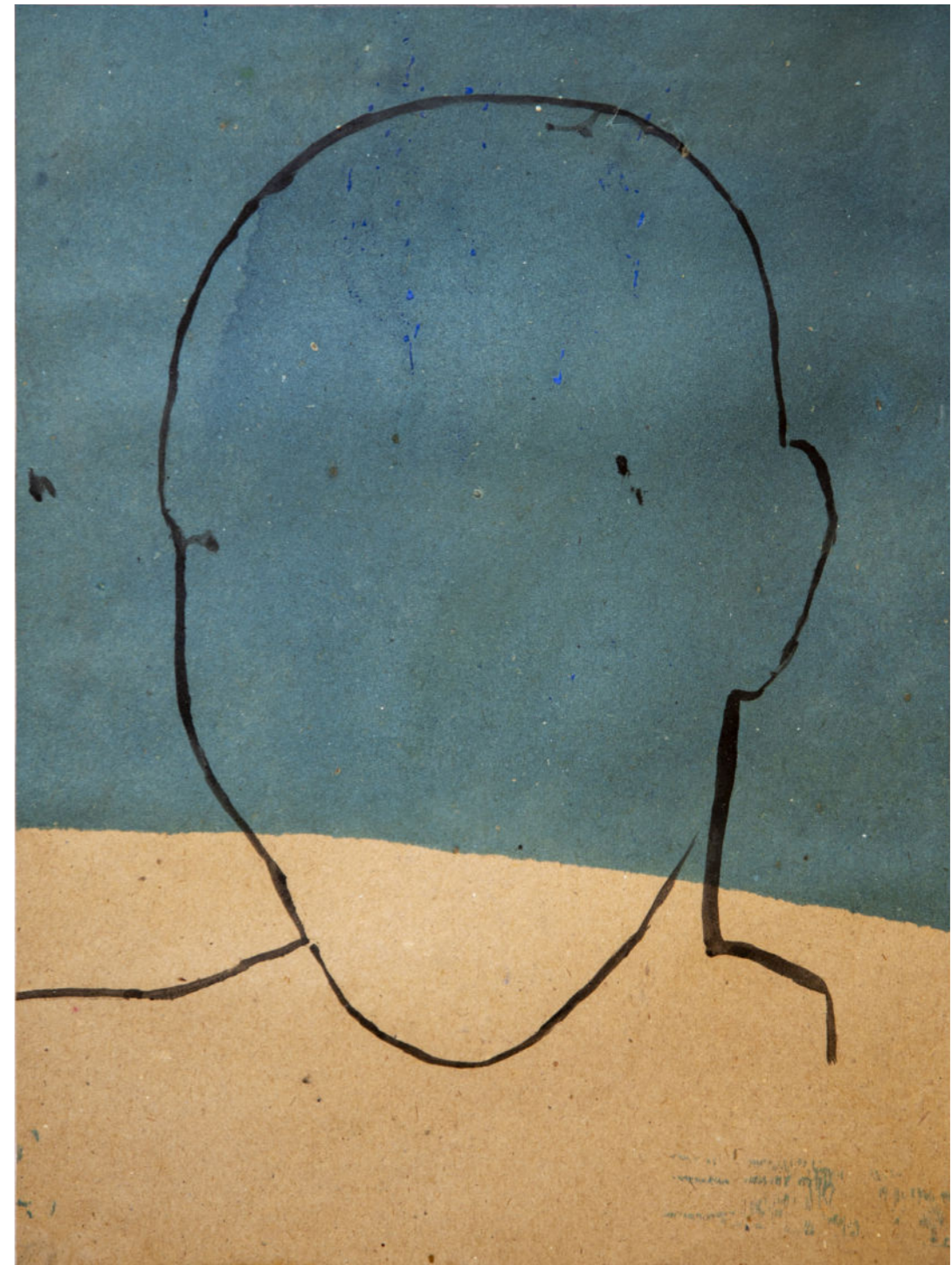
«La cultura no és res o és un explosiu» Antoni Vidal Ferrando
Gres i ferro | 88 x 40 x 50 cm

Salina d'hivern I, II, III
tècnica mixta damunt tela | tríptic 65 x 162 cm

La terra que imagin és sense ermassos
i, lentament, un lliri blanc
predominant i tendre
esdevé joia, moderada carícia.
Des de joncars incògnits
els pobladors enlairen ocells garrits
que abisen amb llurs cants la desventura.
A l'arbre de l'amor, quan no fa fruit,
el guarneixen de llunes, de mimoses,
de pètals.
Dansa Lull majestuós entre les ombres
assolellades a penes
dels crepuscles més pàl·lids,
on s'agermanen benastrucs
mandra i cobdícia, llop i folcat,
clam i silenci.

ANTONI VIDAL FERRANDO

«E l'amic morí per l'amat, en l'alba» Ramon Lull
Tècnica mixta damunt paper, 54 x 42 cm

LLULL I ESTELRICH

De les puntes gastades dels llibres n'ergeix un vincle sagrat amb els dits que han fet córrer les pàgines sense pressa. És un pacte arcaic, estrictament humà i universal. El del gest que desfà l'encanteri de l'objecte clos i obtús i el trasmuda en verb i pensament. És un moviment ràpid, però terriblement efectiu. A ull nu, un llibre esbatanat, com una figa badada, esdevé sortilegi i seducció. La pàgina a lloure ens interpel·la, ens envia, talment un foc foguer que no deixa caliu ni cendra.

Però no sempre tot s'esdevé en un ordre preclar. Ni tan sols hom s'atansa amb delit als viaranys lúcids i esponerosos. Perquè la intuïció resta sotmesa al dictat d'allò convingut, de la mateixa manera que el desig resta enganxat al viscos voraviu de la creença. Tot allò que qualsevol llibre obre, el prejudici ho tanca. És per això que la matèria (tan destra, tan literal), sempre que és invocada, deslloriga l'atzucac. Ja sigui el paper, el pergamí, el paper, la pedra, la cera, el metall, el bambú o l'argila. Perquè l'univers sensible entra en contacte amb l'incognoscible, amb la fondària ignota de cada mot o amb el revers envitricollat dels significats. I és aquí on s'esdevé l'art fetiller, on es desplega l'ofici del qui té les claus per nuar ferm els elements.

L'art no té res a veure amb colors, formes o textures. Ni tan sols amb idees o conceptes. Just està emparentat amb la subtilesa, amb la fragilitat o amb la fugacitat d'un alè o d'una mirada. És una pràctica, un estat de transcendència, que declara la guerra al temps contemporani, tan accelerat, tan invasiu, tan antihumà. Així doncs, un monstre de set caps no pot ser domat amb cap corretja, ni derrotat a cop d'oratòria. Un monstre de set caps és un envit de destresa (artesana i artística, per descomptat) que reclama una mirada fonda i sibil·lina. Heus ací Lull i Estelrich, fit a fit.

JOAN TOMÀS MARTÍNEZ GRIMALT

I SI NO ENS ENTENEM PER AMOR?

«Tot ho matà l'amor dins el cor del seu amic vertader, per tal que ell hi pogués viure i cabre. I l'amic hauria mort si no s'hagués recordat del seu amat».

RAMON LLULL, *Llibre d'Amic e Amat*

Les hores són filigrana d'alens
que enteranyinen.

Asseguts en rotlo, fent punt
de randa i espina, tots tres

Blanca, Domènech, Magdalena
i un roser bord que s'esfulla,

el foc que s'esflora en els
braços,

digues, foll,
i si no
ens entenem per amor?

Cantava l'ocell
en la nostra finestra

el matí en què tornares
esbalait de clarors.

Llançares la capa, els anells i la faixa
al bassiot enfangat del carrer.

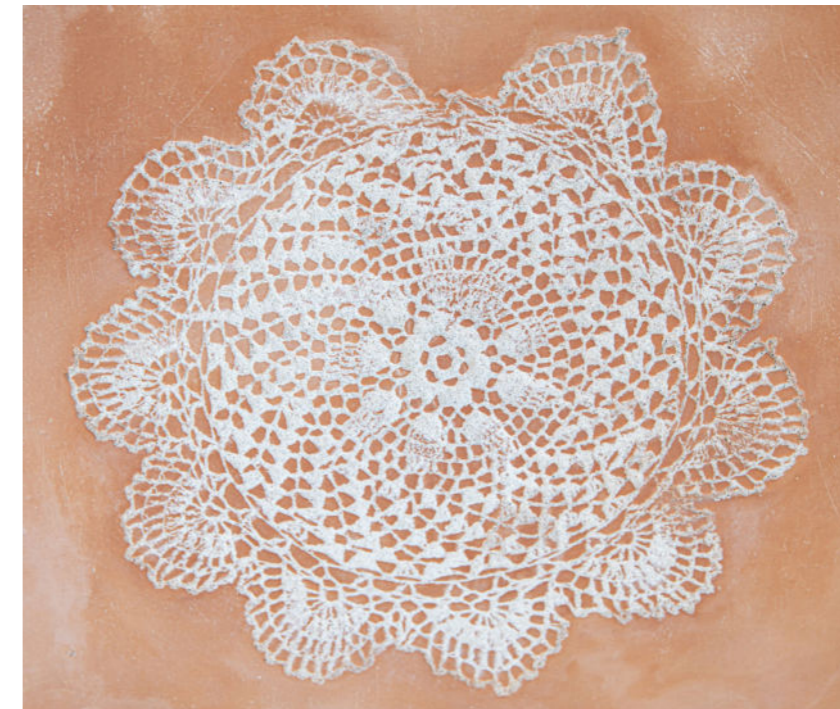
Digues, Monsenyor,
d'on venies amb aquell
llamp d'albada,

l'abisme en els ulls
tocats de gangrena, orbs
davant de mi, dels fills, de l'espiga

tendra que s'esllangueix,
espòs,
pel camí de gebre d'aquests dies nostres,

digues,
Il·luminat, que ja pregones
la devoció, la saó
de la pluja, digues
que l'Amat és més ver
que cap brot de farratge
perquè ell és les llavors i les fulles totes, digues,
Barbaflorida,
com esser un pètal, dos pètals, tres,
com dur el cap alt dins de la Cort on faltes,
com teixir una vànova que ens arreceri,
com enclavar l'ombra que ens blasma,
digues,

mon pare, si les nobleses, les honres
i les bones obres
de l'Amat que ets per a nosaltres
són tresors i riqueses, on les trobarem?

Digues
 els meus desitjos
 les fatigues nostres
 el teu mar turbulent sense port ni vores
 digues el naufragi
 digues la mort
 marit
 digues
 en quin bosc has après la remor
 dels arbres, el cant de les talaies,
 la cova, la mata esgrafiada,

digues,
 Mestre,
 si l'amor neix
 del record i en l'oblit mor,
 on són els versos que empeltes de memòria,
 quin feix de mots escriuràs
 per als fills,

digues
 si el teu verb
 foll
 també és nostre,
 i el llinatge i la virtut i les
 tribulacions,
 la pedra que som
 de tant esperar-te,

digues
 que en el deixant del teu nom
 ens entendrem per follia

si no ens entenem per amor.

CARME CASTELLS

Blanca Picany, Domènec i Magdalena

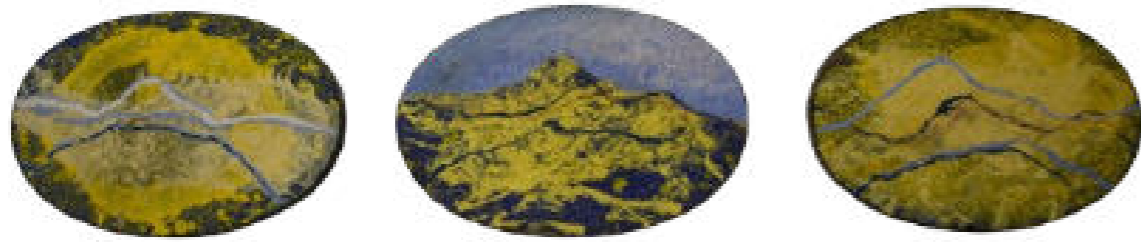
Instal·lació de mides variables formada per 3 cadires de ceràmica, ferro i marès | 150 x 86 x 40 cm

«Soc de llibres trobador» Ramon Llull
Tècnica mixta damunt tela | 195 x 170 cm

«Paraules corteses signifiquen amable pensament» Ramon Llull
Gres i cuir damunt base de marès | 33 x 40 x 40 cm

Es Puig Gros I, II, III
Tècnica mixta sobre tela | 20 x 40 cm

ESCRIURE, DESESCRIURE

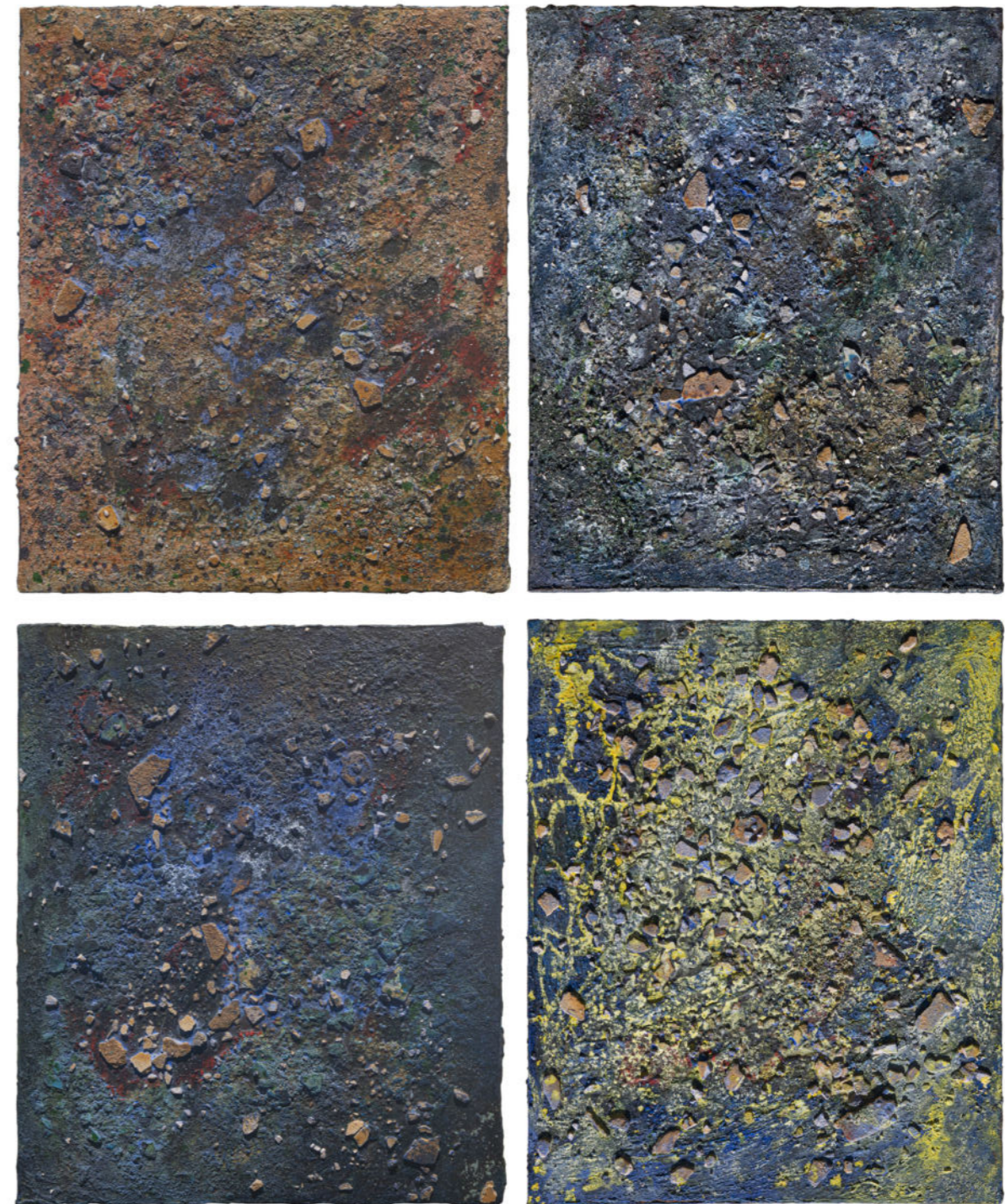
Tenc fam de dialogar,
i cerc, en fortuna adversa,
temes de plaent conversa
que ningú sembla escoltar.

MARIA ANTÒNIA SALVÀ

La qüestió és comunicar: amb el fet, amb l'objecte, amb la paraula. Amb la terra del penyal que els peus trepitgen i que, al taller, remenen els pinzells i les mans pasten. Enfonyar un dit dins el terròs i amb un altre tocar el cel. O el Cel. Crear. Com si es visqués dins un temple, dins una cova. Escriure, desescriure; pàgines tacades de tinta, llibres prenyats de pigment. O l'espai generós d'una cadira on poder reposar i seure. L'abraçada fonda del color. L'esclat enlluernador de la matèria. Randa, Consolació, Montpeller, Miramar, Tunis: l'amor i el pensament s'encalquen entre topònims i juguen a conillons, i de sobte, un moment, es troben. Set segles, els separen. Conviuen en l'aquí.

«Déu», proclamarà un. L'altre dirà: «persona».
Tots dos coincidiran a fer-ne un Art.

SEBASTIÀ PORTELL

«Entre la vinya i el fenollar» I, II, III, IV Ramon Llull
Tècnica mixta damunt tela | 65 x 54 cm cada obra

RAÓ DE CAMINS

«Tan fort, que jo tractàs que ell fos predicat
per tot el món, i que fos dita veritat».

RAMON LLULL

I – La tinta

Per què cremes la mata
i et tintes la llengua de lletiscle?
Damunt les cendres de tot aquest imperi
el sojorn et desfà la boca de paraules.

N'ets el seu cel i el mirall.
N'ets la glòria del seu carnal pecat.
Parles dosificant el clamor
d'un cant fet oració convulsa;
i que desperta tartamudesa
a qui s'acosta al teu clam
amb un pírcing a la llengua.

II - La tempesta

Navegants per la ventada
i a la deriva del pensament
acluquen els ulls per insistir.

Posa les barbes a remull
mentre sura entre versicles naufragats
i fusta amarada de suor.

Els cavalls contra l'escuma
renillen la seva fi. La salabor
crema cada vegada més
la pell pamfletària de l'alquimista,
el bruixot.

Glopada de tenebra per refer-se
amb tots sos calaportals: poder i haver.
Dues maneres d'escometre la falta d'aire.

Finalment reviscola la tempesta a les pàgines.

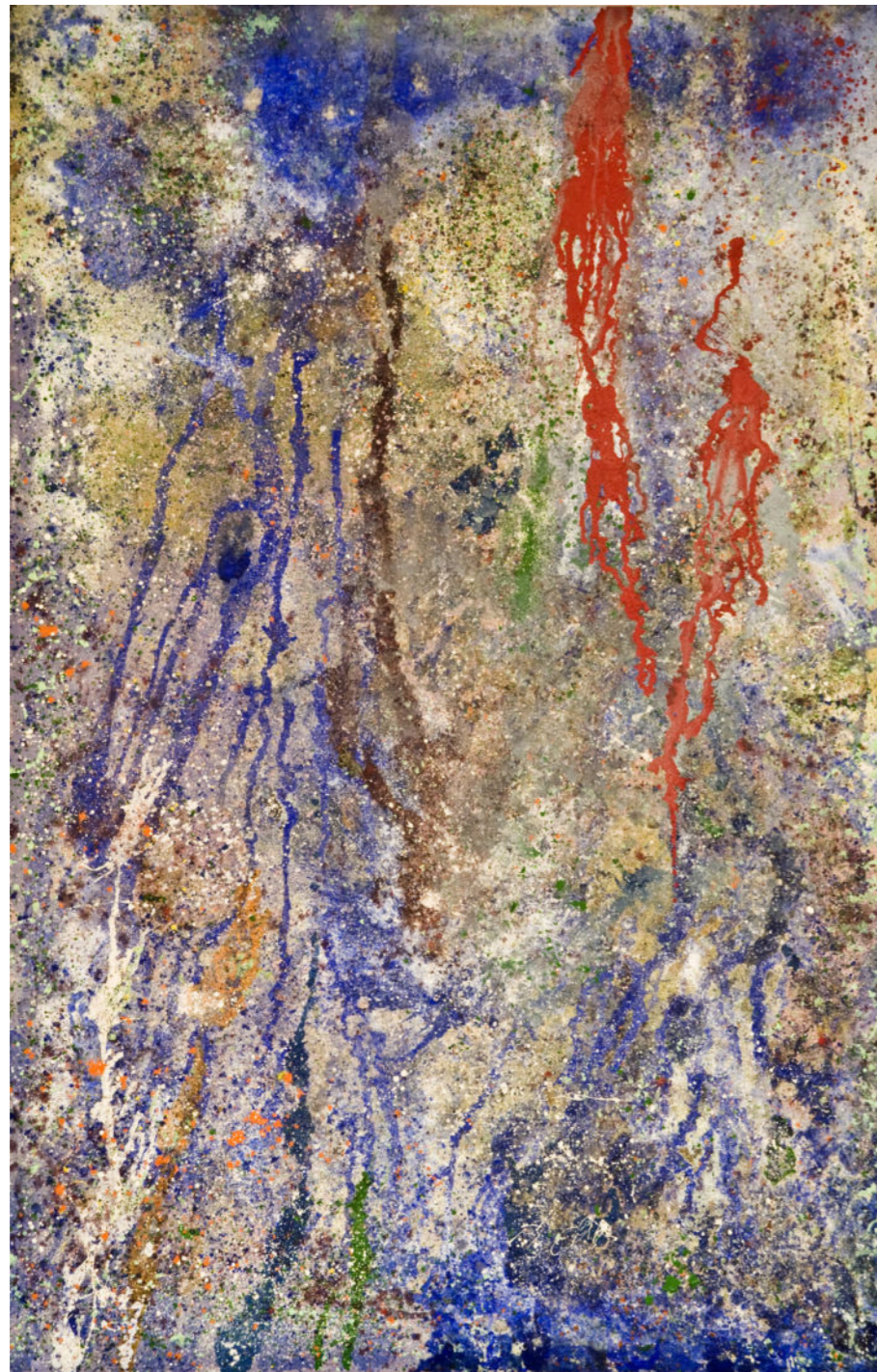

III – La sang que raja

Tots els somnis muten amb la realitat, i són els llamps
del dolor de genives quan tot és certer. El cap rebenta
per les pedrades terra enllà.
La sang fermenta amb la pols
quan cau amb gotes gruixudes damunt els carrers.

Tu ets la veu dels qui no parlen de la vida. Tu vius
la follia sobrevinguda després d'un allau de set.
Tu desferres els òrgans de dins la pell
per mostrar-los tal com són: caldosos i pudents; tament
les ànimes que viatgen silencioses fins que bateguen
de les parets de cases i palaus. Tu arrabasses nous mots
per descriure la bellesa amb més exactitud, o exuberància,
o matís. Tu desclous i aferres. Dibuixes amb filats el coneixement
i et desdius de la creació quan esfilagarsa el saber.
Tu occeixes amb els sons i bresques de les venes saturades
l'equilibri aclimatat de la natura.

PAU VADELL

«L'Art abreujada d'atobar veritat» Ramon Llull
Tècnica mixta damunt tela | 300 x 194 cm

LUL·LIANS LLAMPECS ESTELRIQUIANS

M'ha costat molt pujar fins a tu
Alfabet Terminal JOSEP PALÀCIOS

Tomeu Estelrich, l'Artista, ha decidit dialogar amb Ramon Llull. El resultat és una lluita de titans: dues forces barallant-se en el terreny de l'Art. Les distintes matèries els acompanyen i els sublimen en aquest combat frontal: paraula i plàstica, pinzell i paper. Tant en un cas com en l'altre, hi ha el domini sobirà de la imatge, tant evocada com pintada, i que sempre és culpable del que explicita. I és que els mots i els pigments engendren panoràmiques que podem contemplar amb el cervell o amb els ulls. Nosaltres? Privilegiats testimonis de la contesa maldant per destriar què guanyarà: la saviesa de la folia o la saviesa del seny? I jo em deman: cal realment trobar un equilibri, una fusió d'hibridacions complementàries, o més val deixar-se emportar per l'entusiasme divinal de la potència? Realment podem triar? Hem d'elegir? No podem fer que Tot sigui Tot?

***

Entusiasme ve de la paraula llatina *enthusiasmus*, que ve de la paraula grega *enthousiasmós*. Si la dividim en seccions, *en-* vol dir dins, i *-thous-* vol dir déu o Zeus. Per tant la persona entusiasmada és aquella que està posseïda per la divinitat. François Rabelais va popularitzar el terme fent-lo servir per referenciar l'èxtasi que (com)porta a una fecundació creativa, una exaltació dels poders creadors amb tot el seu apogeu. Tot Artista, i Tomeu Estelrich ho és, està posseït pels seus déus particulars. Ara mateix, la divinitat que l'acompanya és Ramon Llull.

***

Les nostres obsessions són formadores, fonamentals i, fins i tot, imprescindibles. Són les fulguracions que ens guien en la incertesa. Crear sovint significa posar en ordre les obsessions que ens aclaparen i que ens van (con)formant. I Ramon Llull pot arribar a ser, en efecte, molt obsessionant.

Vida cortesana

Costurer, llibre de ceràmica i objectes trobats | 117 x 50 x 44 cm

I és que Ramon Llull pot ser llegit, gaudit, interpretat, devorat des de perspectives infinites. Però l'Artista Tomeu Estelrich va a l'arrel i el reinventa a través de les seves obres que fan Obra.

***

John Keats va dir que tots som grecs, lema que després el pintor Miquel Barceló es va fer seu en una de les seves exposicions més recents a Barcelona. Blai Bonet va dir que Mallorca és Grècia. Biel Mesquida va parlar dels nostres grecs i dels nostres romans. Ara l'Artista Tomeu Estelrich torna a xerrar del nostre Escriptor Primordial Ramon Llull, la nostra Ítaca pensamental, el nostre far que ens guia a través de la maror.

Qualsevol resposta es podria trobar en la perfecció de la paradoxa que es retroalimenta a si mateixa, la tensió que subratlla totes i cadascuna de les essències: destruir és construir i devastar és crear. I viceversa. Tomeu Estelrich rebenta Ramon Llull per tornar-lo a fer renéixer.

***

Franz Kafka, de qui enguany commemoram els cent anys de la seva mort, va deixar sentenciat que «a partir d'un cert punt ja no hi ha retorn». A aquest punt cal arribar-hi. Si ho diu en català és gràcies a Feliu Formosa, que va traduir els aforismes de Zúrau de l'autor de Praga, entre moltes altres traslacions. Si ara Ramon Llull ens torna a parlar és perquè Tomeu Estelrich ens l'està tornant a traduir, és a dir, se l'està apropiant per fer-lo nostre un altre cop. Tot Artista és Profeta i Demiürg alhora. L'Art autèntic no és immortal, però ho sembla.

***

Les nostres tradicions es troben sota el perill de l'amenaça. L'oblit és cada dia més fort, i la desmemòria s'ha convertit en una plaga. Ho sabem gràcies a Lluís Calvo, que ho deixa ben clar al seu assaig sobre els llegats. La (re)creació que fa Tomeu Estelrich de Ramon Llull és important perquè salvaguarda que el nostre clàssic més cabdal no es perdi en el fang d'aquesta líquida societat postmoderna. En casos com aquest, crear també és perpetuar.

«L'amor és mar desfeta d'onades i de vents» Jacint Verdaguer
Gres i taula de fusta | 95 x 65 x 42 cm

Fahrenheit 451 de Ray Bradbury, llibre, i de François Truffaut, pel·lícula, s'ha fet realitat. Vivim en la distopia. Ja no cal cremar els llibres: basta publicar-los perquè ningú no els llegeixi. Solució? La que plantegen Bradbury, Truffaut i Eduard Sanahuja i Yll en un dels seus millors poemes: persones-llibres. Per tant, cada ésser humà decideix encarnar una obra, protegint-la de les inclemències i de les incerteses. Ara Tomeu Estelrich encarna Ramon Llull. No pas com un titella, sinó com un temple: un ultracos fet d'Art.

«El català de Mallorca»

Baül de fusta amb llibre de ceràmica i metall | 30 x 69 x 34 cm

Els perills de traduir/traslladar Ramon Llull una altra vegada. Amb el seu caure amunt, Francesc Serés el retrata com un fanàtic foll, un megalòman obsessiu i compulsiu que no escolta, de fet no pot escoltar, perquè la veu de Déu el té absolutament inundat: les orelles li vessen crides divines. Sempre m'ha semblat curiós que en el cas de Ramon Llull —també anomenat Lo Foll en segons quins cercles— les seves clarors predominin sobre les seves ombres.

Ramon Llull i la diversitat que es complementa. En un cantó del món el volien fer sant i en un altre el volien cremar. Tomeu Estelrich abraça les contradiccions, com Pier Paolo Pasolini, i ens ofereix un nou mite que arrela en la literatura, la creació artística i l'antropologia cultural.

***

No puc evitar re-cor-dar, o acostar les coses al cor segons Blai Bonet, que Simone Weil va deixar sentenciat que l'acte de prestar atenció (parar atenció, parar esment, donar orella, donar importància, fer cas, fer cabal, reparar) és el primer esglaó en la construcció de l'amor. És a dir: escoltar és començar a estimar. Iris Murdoch transforma aquesta premissa fecundadora en el pinyol de totes les seves obres filosòfiques i narratològiques, i ho contextualitza tot en una nova cosmogonia moral que beu alhora de Plató i de Shakespeare. Doncs bé: l'Artista Tomeu Estelrich presta orella i cor a Ramon Llull. L'estima i l'embarassa amb noves significacions. Això és Art.

***

Havia de parlar de Ramon Llull i de Tomeu Estelrich, i al final he acabat parlant de mi. L'Art també és un Fracàs, i Fracassar és Crear: Fracassart, com clamaven Carles Hac Mor i Ester Xargay.

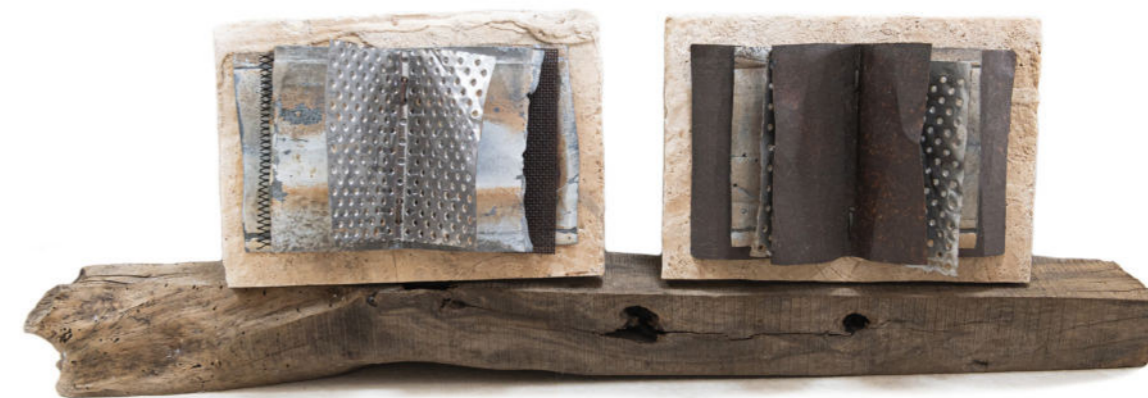
***

Sigui com sigui, Ramon Llull és un Sol Negre. La nostra fosca lluminosa. I gràcies a l'Artista Tomeu Estelrich ara torna a reverberar, com mai abans, amb mil i una lluors i lluentors noves. Ho diu Ezra Pound: talment una formiga en un formiguer esbucacat, des del naufragi d'Europa podem clamar Ego Creator i Ego Scriptor.

JAUME C. PONS ALORDA
Enfangat novembre del 2024
Vilafranca del Penedès–Binor

Libre de contemplació en Déu: «Bondat, grandesa, eternitat, poder, saviesa, voluntat, virtut, veritat i glòria»
Instal·lació de mides variables formada per 9 cadires i 9 llibres | ferro i ceràmica | 93 x 220 x 220 cm

«Si no ens entenem per llenguatge, entendem-nos per amor» Ramon Llull
 Instal·lació formada per 2 llibres de metall i ceràmica damunt un tronc d'olivera 120 x 47 x 12 cm

TORNAR A MIRAR PER PRIMERA VEGADA

Llull és el primer que escriu en la nostra llengua, el que ens ensenya i ens nodreix a tots els que hem provat d'escriure en català d'ençà que ell ho va fer per primera vegada. Mai, abans d'ell, ningú havia escrit sobre Déu en català. Hi havien pregat, això sí, perquè cadascú prega en la llengua que parla, igual que hi pensa, hi somia i s'hi mor. Pensar ens ve del dia que el Bon Jesús i Sant Pere van repartir el suc de cervell, com ens ensenyen les Rondalles de Mossèn Alcover: hi havia unes olles ben grosses, plenes de suc de cervell, i les persones passaven d'una en una, i el Bon Jesús els obria els cap i li deia a Sant Pere que hi abocàs, amb el cullerot, una bona cullerada de suc de cervell, i Sant Pere els omplia el caparrot buit fins al raset i el Bon Jesús els tornava a tancar la clepsa i ja els tenies que partien d'allà, pensa qui pensa.

Però per escriure sobre Déu, al segle XIII, era obligatori fer-ho en llatí, una llengua postissa que només sabien els capellans, els nigromants i qualque metge. Llull va ser el primer a obviar aquesta obligació i a gosar escriure, en català, textos sobre Déu. No tan sols en català: va ser el primer a fer-ho en una llengua vulgar, és a dir, l'autor que escrivia per primera vegada sobre assumptes teològics, religiosos, filosòfics i morals en una llengua romànica. I no tan sols sobre Déu: també va escriure-li a Déu, a adreçar-se a Déu en aquesta llengua filla del llatí, però ja

diferent, com no ho havia fet mai abans ningú. I no tan sols s'hi va adreçar: també va fer parlar Déu en català, un atreviment fins aleshores inimaginable. I més enllà d'això, encara ens va contar els amors i els desamors que existeixen entre els homes i Déu, entre les dones i Déu, entre l'Amic i l'Amat, com ja ho feien els poetes sufís. Però Llull ho va fer en català.

D'aleshores ençà Llull no ha perdut ni un bri de vigència, sinó que ens segueix parlant com si fos del dia. Per ell aprenem que l'amor esborra el límit entre la flor i la seva espina: "Pensatiu anava l'amic pels camins del seu amat, quan de sobte ensopegà i caigué entre espines: li semblaren flors, amb un jaç d'amors". No hi ha distància entre estimar o ser estimats: "Són la mateixa cosa la proximitat i la llunyania entre l'amic i l'amat, perquè, de la mateixa manera que es mesclen l'aigua i el vi, així es mesclen els amors de l'amic i l'amat; de la mateixa manera que la calor i la llum, així s'encadenen els seus amors; i de la mateixa manera que l'essència i l'ésser, així es corresponen i s'apropen".

A Miramar de Tomeu Estelrich hi ha també un esperit inaugural, una voluntat de tornar a mirar per primera vegada. Cadires, reclinatoris, llibres de ceràmica, humils rampoines rescatades de l'oblit, o transportades al llarg d'algun viatge remot, que de sobte esclaten en un bosc simbòlic d'il·luminacions, aparicions i oracions. Quadres i peces de gran format que ens situen cara a cara amb la materialitat de la natura, que els panteistes ja sabien que també participava de la naturalesa divina. A Miramar, a prop de Valldemossa, un lloc travessat pel vent de quan Déu va fer el món en sis dies, Llull, sota el patrocini de Jaume II, va fundar un col·legi que volia justament estar obert a tots els vents del món, a totes les llengües del món, per tornar a mirar-lo, el món, per primera vegada. Una àgora que guaitava damunt la mar, abocada a la mar, perquè la ciència i la filosofia que s'hi construïen s'amarassin del genius loci, de l'esperit del lloc, com també ho fan les peces d'en Tomeu Estelrich. Amb elles se'ns convida a tornar a aprendre, tornar a llegir —que és el mateix que transcendir— i tornar a donar nom, en català, als animals, a les pedres i als àngels, que són amb nosaltres en la mateixa escala dels éssers que arriba fins a Déu.

Perquè "l'amor il·luminà el núvol que s'interposava entre l'amic i l'amat, i el féu clar i resplendent com la lluna en la nit, o com l'estel de l'alba, o com el sol a migjorn, o com l'enteniment en la voluntat".

«El millor lloc del món és un bon llibre» Ponç Pons
 Instal·lació de mides variables formada per una pintura de 70 x 70 i un reclinador amb llibres de gres | 80 x 155 x 40 cm

ELS LLIBRES, L'ART LUL·LIANA, I EL MIRAMAR DE TOMEU ESTELRICH

Un llibre és un amic i una bona lectura és un massatge al cervell.

El capellà de l'escena en què a don Quixot li cremen els llibres diu referint-se al Tirant lo Blanc: ¡Válgame Dios! —dijo el cura, dando una gran voz—. ¡Que aquí está Tirante el Blanco! Dádmele acá, compadre, que hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos”.

Si a un llibre s'hi pot trobar tanta cosa, no està gens malament.

El que passa és que perquè un llibre visqui, tengui vida, necessita un lector, i perquè una exposició tan bona com aquesta de Tomeu Estelrich sigui entesa i gaudida necessita ser coneguda i visitada.

Vivim en una societat que ha perdut el criteri de saber què és essencial, important, i què és superficial, superflu. Una societat saturada d'informació i rica de coneixements, però pobra de saviesa.

Un llibre ens pot donar informació sobre un tema que ens interessi, però també pot ser un instrument de goig i de plaer.

Llegim per viure més vides, per tenir més experiències, per sentir, conèixer, descobrir..., i perquè, com diu Pessoa, no en tenim prou amb la vida. Ser lector exigeix consciència, esforç, concentració. No llegeix qui pot, sinó qui vol. És una elecció.

Un llibre (llevat d'alguns com La Bíblia, L'Alcorà, El Capital, etc...) no sol canviar el món, però ens pot canviar la vida perquè, passi el que ens passi, sempre en podem trobar un que sembla escrit per a nosaltres i ens pot ajudar, servir, acompanyar, il·luminar....

I de llibres i lectures, d'art, però sobretot d'un geni de la nostra llengua i cultura, dels seus viatges i les seves obres, Ramon Llull, va aquesta esplèndida, magnífica exposició de Tomeu Estelrich, que, a partir d'un llibertari informalisme, ha anat ampliant la seva gamma d'exploració

pictòrica amb el gravat, la ceràmica, l'escultura, la fotografia, la instal·lació, la performance i la gran escenografia.

Estelrich és un artista multi formal, tot terreny, que, apassionat també per la paraula, col·labora en diverses revistes literàries i amb aquesta exposició, MIRAMAR, ara ens mostra de manera ceràmicament visual la intensa vida i la prolífica obra del nostre beat Ramon Llull.

La cultura és important perquè els llibres que llegim, la música que escoltam, les pel·lícules que veim, la pintura i l'art que admiram, ens conformen com a persones i tenim el que donam.

Un llibre és bo si fa escriguera i una exposició, si ens interpel·la, il·lustra, qüestiona, inspira, emociona... La de Tomeu Estelrich ho fa.

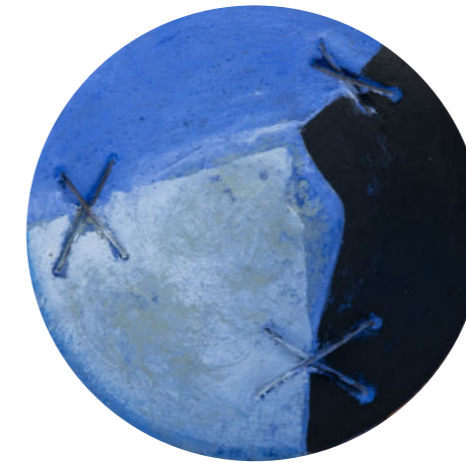
Moltes vegades, la qualitat d'un llibre o d'una obra d'art també depèn de la qualitat del lector-espectador i crec que bona part de la importància de l'Art és que contribueix al creixement del nostre jo interior i ens enriqueix humanament com a persones.

«L'amor neix del record, viu de la intel·ligència i mor per l'oblit» Ramon Llull
Gres i cuiró damunt base de marès | 33 x 40 x 40 cm

Pavese deia que: “La literatura és una defensa contra les ofenses de la vida”, i segons Kafka: “La literatura és sempre una expedició a la veritat”.

Camus ho amplia més: “L'art no és un passatemps solitari. És un mitjà per commoure el major nombre possible de persones” i l'exposició de Tomeu Estelrich compleix tot açò amb escriure perquè, a més de donar a conèixer la vida i l'obra de Llull, és un antídote contra l'epidèmia de banalització cultural que patim.

Sempre que pens en Ramon Llull me l'imagín dalt la muntanya de Randa, intentant viure com un ermità i (encara que sigui una llegenda) escrivint en les fulles d'una mata.

Sobre aquesta mata escrita, una varietat del gènere Pistacia que es caracteritza perquè les seves fulles duen gravades una sèrie de signes, es conserva un goig preciós del segle XVIII:

(fragment)

La mata escrita ha deixat
Déu per mostrar que és divina
la vostra infusa doctrina,
quedant vos tot admirat.
I per mostrar quant valia
aquest portent i fervor,
de la fe gran defensor,
i defensor de Maria.

«Llegir és rellegir; escriure, corregir; viure, estimar» Ponç Pons
ceràmica i ferro | 66 x 27 x 24 cm

Si en ermitana contemplació ja és difícil (“mala és imaginació que imagina bellesa sense bondat”) mantenir controlada la perillosa accídia i més, com en el cas de Llull, quan s’ha conegut la relació carnal, també li devia costar, fogós i vehement com era, reprimir els seus instints sexuals quan viatjava per Europa, Àfrica, Àsia, i visitava pobles i ciutats perquè, com manifesta ell mateix: “La bellea de les fembres és estada pestilència e tribulació de mos ulls”.

Casat de jove amb Blanca Picany, pare de dos fills, Domènec i Magdalena (que apareixen representats en l’exposició), Llull reconeix que, trobador que “cantà de luxúria”, va dur una vida dissoluta d’aventures extra maritals fins a un tal punt que confessa: “Per lo plaer que mos ulls han haüt en veer belles fembres, ha desitjat mon cor que elles haguessen llur coratge corromput en pudor de luxúria”.

Però segons s’explica a la **Vida Coetània**, devers els trenta-dos anys, essent una nit en la seva cambra (“Imaginació imagina en la nit ço que no troba en el dia”), i fent en llengua vulgar una cançó destinada a certa dama de la qual estava enamorat, se li va aparèixer Jesús crucificat:

mas plac a Jesucrist, per sa gran pietat,
que’s presentà a mi cinc vets crucifigat,
per çò que’l remembràs en fos enamorat...

i el missatge d’abandó del món i les seves vanitats (“Foll és qui bellesa serveix en ningun cos que prest es podreix”) perquè es posés al seu servei, el va arravatar de forma impactant, contundent, radical, irrenunciable.

El cas de Llull recorda molt la conversió de sants com Agustí d’Hipona i Francesc d’Assís.

Una volta convertit i presa la determinació de renunciar als seus bens terrenals, pelegrina a sant Jaume de Galícia, al santuari de Rocamadour, i s’entrevista a Barcelona amb sant Ramon de Penyafort que li aconsella tornar a Mallorca i dedicar-se a l’estudi.

Durant nou anys, es va anar formant al monestir cistercenc de Santa Maria de la Real, però sense deixar mai de banda la recerca d’espais solitaris on poder dur a terme, resant i reflexionant, la seva desitjada vida contemplativa.

A partir del seu lligam amb la naturalesa, i a fi de lloar Déu i aconseguir-ne benedicció i glòria, es lliurarà de manera exultant i jubilosa a l'escriptura en àrab de la seva obra més extensa i per a mi millor, **Llibre de contemplació en Déu**, que després redactarà “en romanç”, fent-hi canvis i addiccions, però serà dalt el puig de Randa, pernoctant en una cova, on rebrà la il·luminació divina per escriure l'**Art abreujada d'atobar veritat**, que, refutant els errors dels infidels, servirà per demostrar la veritat del cristianisme i li atorgarà el títol de Doctor Il·luminat.

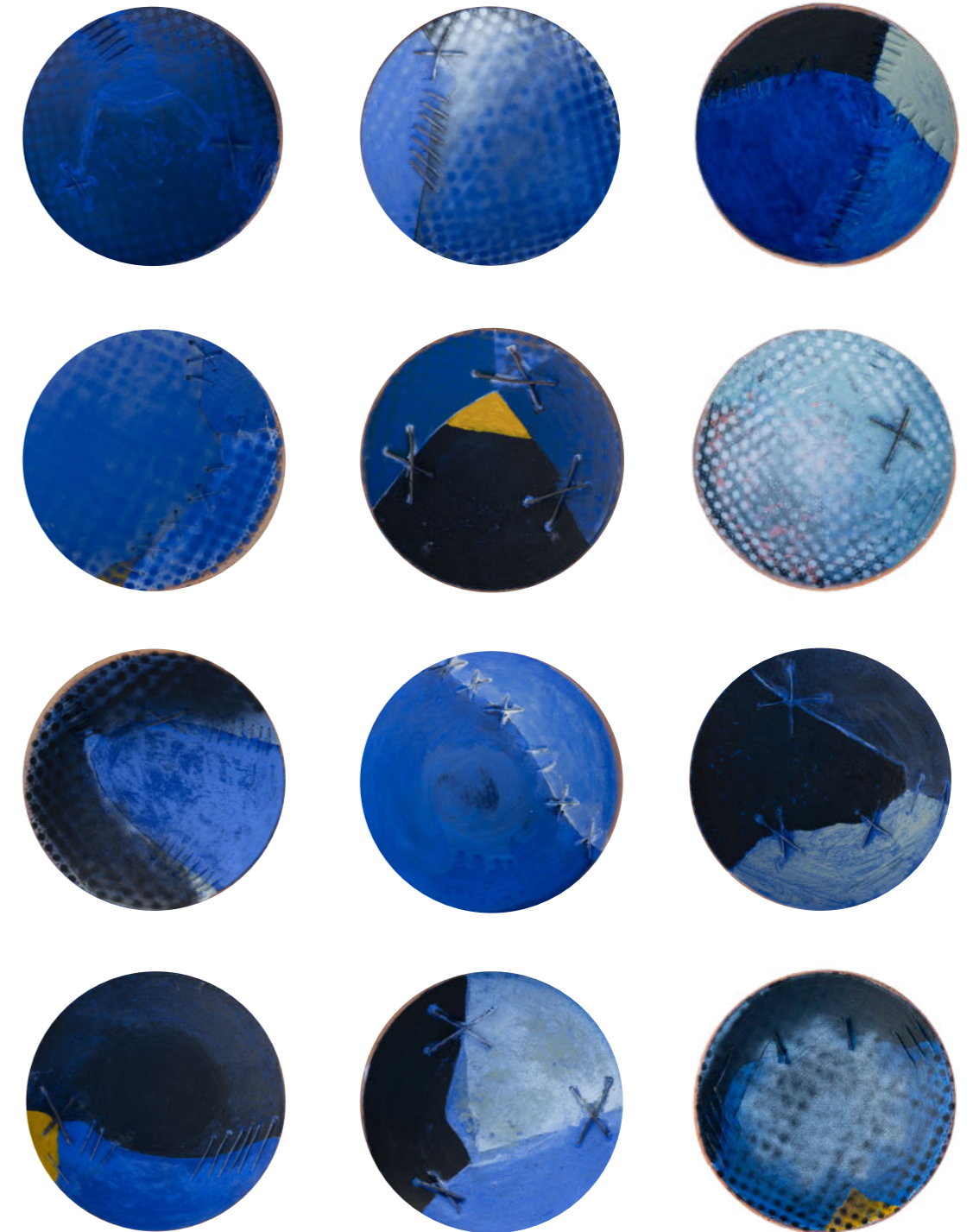
Era un projecte arriscat perquè, de fet, la paraula de Déu ja estava recollida en els Evangelis, però el que Lull pretenia, vist que cada religió té el seu llibre sagrat i els que hi creuen ho fan per fe, era que els seus arguments es basessin en la raó comuna a tots els éssers humans.

La raó, sempre la raó, el raciocini, combinat amb la inspiració de (sapientia cordis) la saviesa del cor.

Ramon Lull creia, i n'estava convençut, que emprant correctament la capacitat de pensar, Déu és cognoscible, comprensible i estimable. La fe pot dur-nos a engany, la raó, no, perquè és el recte criteri per “atobar veritat”.

Ell, a pesar que a Bugia i Tunis va ser agredit, empresonat, lapidat, més que de la imposició és partidari del diàleg i ho resum en una sentència bellíssima i pedagògica: “Si no ens entenem per llenguatge, entendem-nos per amor”, però humà, massa humà com era, té alguna contradicció.

Els viatges de Lull: Rocamador, Barcelona, París, Palma, Gènova, Roma, Xipre, Tunis, Bugia, Montpeller, Nàpols, Jerusalem
12 plats de fang vermell pintats en tècnica mixta | 28 cm de diàmetre

La seva teoria missionera rebutja la conversió violenta i entén la disputa teològica com un “combat espiritual” en què les armes són les “raons necessàries” i no hi pot haver disposició forçosa. En el seu *Llibre del gentil e los tres savis* escriu: “Enaixí com havem un Déu, un creador, un senyor, haguéssim una fe, una llig, una secta, una manera en amar, e honrar Déu, e fóssem amadors e ajudadors los uns dels altres, e entre nós no fos nulla diferència ni contrarietat de fe ni de costumes; per la qual diferència e contrarietat són los uns enemics dels altres, e guerrejam e occíem los uns los altres, e som los uns captius dels altres”, però en l’**Arbre exemplifical** se li escapa: “Aquell foc és bo qui crema els heretges”.

Ell tenia tres propòsits essencials: escriure el llibre millor del món contra els errors dels infidels, convertir-se en missioner i crear monestirs on s’estudiessin les llengües i cultures dels infidels a fi que els monjos, a partir de la seva Art, els poguessin cristianitzar. En el fons, era un home compromès amb el món que, a més de cercar la seva pròpia perfecció espiritual, tenia clara la seva missió teocràtica de conversió social i la reforma religiosa i moral de la humanitat com a part del Cos de Crist.

Per a Llull, que va assajar formes breus com els proverbis i va fer incursions en la literatura del jo, la bellesa de les paraules resideix en el seu significat (la més bella és Jesucrist), sempre escriu amb una intenció que sobrepassa la mera creació literària i aspira més a la conversió del lector que a la seva delectança.

Incansable i prolífic, coherent amb la seva màxima: “No vol la divina voluntat que en la seva substància sia ociositat”, Llull escriu de manera torrencial i amb una intensa passió vital, apologètica i didàctica.

Ell, que escrivia en català per dirigir-se als laics, en àrab, per fer-se entendre entre els musulmans, i en llatí perquè era la llengua dels clergues i les universitats, cercava sobretot la comunicació, l’eficàcia, i feia ús de l’exemple, l’al·legoria, la semblança, la similitud, a fi de trobar un llenguatge que anés directe a l’intel·lecte.

Llull propugnava l’obscuritat i la feia servir de forma voluntària ja que segons ell: “car on pus escura és la semblança, pus altament entén l’enteniment qui aquella semblança entén”, i de vegades trobam passatges de complicada lectura per la seva subtilesa i l’abstrusitat dels conceptes, però és que a ell li semblava la manera més eficaç perquè obliga cada lector a esforçar la intel·ligència i l’ensenyament queda més gravat en la memòria.

Com que va escriure sobre matèries diverses i inèdites en vulgar, va haver d’inventar molts de vocables i converteix les coses més abstractes (la memòria, la voluntat, fins i tot els dies de la setmana) en personatges vius i corporis de les seves narracions.

Contemporani de Mestre Eckhart i Dante, Llull, conegut també com Ramon lo foll, Ramon Barbaflorida, el Doctor phantasticus, va deixar més de 30.000 pàgines escrites en 262 llibres que li han valgut per dret propi ser considerat un dels grans místics medievals i el primer filòsof modern.

Per a Llull, la vertadera poesia és la que porta a Déu, i la més íntima i corprenedora (res a veure amb obres simplement rimades, però d’un ric estrofisme, una variada polimetria, com **Lògica del Gatzel, Lo Concili, Cent noms de Déu o Medicina de peccat**, escrites amb un propòsit didàctic, divulgatiu, i com a recurs mnemotècnic “per ço que mill hom los pusca saber de cor”), li va servir de consol en moments íntims difícils i de possible depressió.

En el **Cant de Ramon**, “Entre la vinya i el fenollar”, ens confessa que: “Vull morir en pèlag d’amor”, i en **Lo desconhort**, que reflecteix el seu estat d’abatiment, de desil·lusió i de crisi vital, es lamenta: “Poc sóc conegut e amat”, però els surrealistes francesos el van valorar molt, Max Jacob el va traduir, André Breton el va esmentar en el segon manifest surrealista, és ben present en els escrits de Salvador Dalí, i Antoni Tàpies hi veia un model d’espiritualisme al qual s’hauria de tornar.

«Amic tu que tan estimes, no em diries què és amor?» J. Verdaguer
Tècnica mixta damunt tela | 195 x 170 cm

A tot açò i a molt més, li ha donat vida i ho ha plasmat Tomeu Estelrich (que també hauria de ser més conegut i amat) en aquesta magna exposició que gira en torn de Ramon Llull, els seus viatges, la seva obra, i té el llibre i la lectura com a rerefons.

Tomeu Estelrich, que coneix bé la màgia del foc i sap que moltes vegades és incontrolable, per modelar la història lul·liana s'ha endinsat en l'ancestral art de la ceràmica perquè connecta amb els quatre elements fonamentals: terra, aigua, aire, foc, i com un vertader alquimista els ha transformat en peces escultòriques d'un gran simbolisme històric, literari, i sobretot lul·lià.

Tomeu Estelrich, amb un entusiasme propi dels tocats per l'energia genial de certs creadors, transmuta la poesia en ceràmica i converteix la ceràmica en poesia, conscient que el gran art penetra en confins desconeguts de l'ésser, amplia la nostra percepció, el nostre coneixement, i és important que no es perdi en la zona cega de l'oblit perquè ens guareix la sordesa i aviva la lucidesa.

Llull creia en Déu i el Déu que viu en l'home té un llenguatge diví que el bon artista ha d'alliberar perquè pugui ser vist, escoltat i sentit. De fet, l'artista actua com un petit déu creador que, sense deixar de ser humà, vol captar l'incaptable i desvelar el misteri del seu jo.

L'art és una perllongació de qui el fa, una manifestació de la seva individualitat, l'expressió vital i material, física, orgànica, de la humana llibertat, el desig de compartir una vivència creadora oberta a la relació i el contacte amb l'alteritat.

L'art és la llum que il·lumina la caverna de Plató i permet plasmar la caça dels bisons en les seves parets. L'art és on Déu manifesta la nostra humana transcendència. Déu fa l'humà i l'artista, defugint l'efímer i aparent, recrea allò diví i construeix la seva essencialitat.

Hi ha un art, i pens en Estelrich, que té ressonàncies metafísiques i fa vibrar perquè vibra i ens obre l'esperit a la revelació.

L'art és producte de l'estremiment del Gènesi i és un antídote contra el no-res i l'absurd. El de Tomeu Estelrich en aquesta exposició no és cap substitutiu, sinó un mitjà generador de sentit i accés al món lul·lià.

Sempre experimentador i arriscat innovador, Estelrich presenta per exemple la desconstrucció de dotze plats de fang vermell, fets al torn i cuits sense vernís ni cap mena de tractament, que s'han romput expressament, els fragments s'han pintat amb acrílic, s'han perforat, cosit amb filferro, i la part posterior s'ha reforçat amb ciment.

«El desamor és mort i l'amor és vida» Ramon Llull
Gres i ferro | 91 x 50 x 44 cm

L'art, més que ser explicat, el que vol és ser viscut i, aprofitant l'artifici tècnic, el que intenta és superar la temporalitat per convertir cada obra en un present absolut de realitat sensible, materialitat corpòria i permanent emotivitat.

La devoció popular (ara bastant desapareguda) sempre va relacionar la vida i l'obra de Ramon Llull amb fets miraculosos que l'han dut a ser considerat beat.

Si Ramon Llull va fer el **Llibre de Meravelles**, Tomeu Estelrich, amb el seu imponent catàleg, ha fet una meravella de llibre i, si per ser beat cal fer un miracle, amb aquesta extraordinària exposició que conjunta pintura, escultura, ceràmica, instal·lació i vídeo, ell també l'ha fet. Beat sigui.

PONÇ PONS
Sa Figuera Verda, desembre de 2024

Tomeu Estelrich és un artista visual nascut a s'Alqueria Blanca, Mallorca (1968).

Va començar a pintar de forma autodidacta. Al llarg de la seva trajectòria ha incorporat l'escultura, la instal·lació, el vídeo, el gravat, la ceràmica i l'escenografia a les seves produccions. Aprèn gravat amb Joan Barbarà, llibre d'artista amb Mercedes Laguens, escultura amb Estela Videla, dibuix amb Ricard Chiang, fotografia amb Joan Vidal, ceràmica amb Maria Ramis i segueix diversos workshops amb Joan Morey, Santiago Morilla, Simon Zabell, Eva Figueres, Glòria Bordons i Manuela Candini, entre d'altres.

La seva obra està formada per les col·leccions: Natura Morta, Vitralls, Retorn a la Terra, Silenci, Elles, Fashion Victim, El jardí de les quimeres, Bikes, Calidoscopi, Ases, El romi de venus, Boira, Litúrgia i Miramar.

Realitza les escenografies de (remor) de la companyia «Res de res» que va ser guardonada amb el premi més prestigiós del Festival Fringe d'Edinburgh, 2012 amb el Total Theatre Award per millor creació de teatre físic i visual.

Col·labora amb les revistes: Téntol, S'esclop, Pèl Capell, Un glop de brutor dins el ventre i Pissarra. És membre de l'associació Art amb B (Art amb Baleària), on participa en nombroses exposicions individuals i col·lectives.

Durant el procés creatiu, Estelrich dialoga amb els seus escriptors preferits. El seu estil es caracteritza per l'ús de colors vius i textures orgàniques. Les seves instal·lacions qüestionen la relació entre l'ésser humà i el seu entorn.

A més de la seva dilatada trajectòria artística, Tomeu Estelrich és un professor i sindicalista compromès amb la llengua i la cultura. Continua amb la tradició de Llorenç Ginard, de reunir-se amb el col·lectiu d'artistes DIMECRES, a Manacor.

Ha exposat a Barcelona, Manresa, a la Comunitat Valenciana (Torre dels Ducs de Medinaceli, Els Poblets, Ondara, Pedreguer i al Museu d'Art Contemporani de Pego d'Alacant), Galícia (Museo Man Camelle, Faro de Cabo Vilán de Camariñas), i a les Balears, entre altres llocs, al Caixaforum de Palma, a la Fundació Sa Nostra i al Museu Es Baluard.

Exposicions individuals

- 2025 MIRAMAR, Museu de Mallorca
BIKES, Estació marítima de Baleària, Dènia
- 2024 LITÚRGIA a l'oratori de Sant Blai, Campos
- 2023 BOIRA a l'Hotel Saratoga, Palma
BOIRA a Ses Cases Noves, Santanyí
BOIRA Espai Mallorca, Barcelona
- 2022 BOIRA Artinsal, Ses Salines
BIKES Casa de cultura d'Ondara, Alacant
- 2018 EL ROMI DE VENUS, Claustre de Santa Margalida, Centro de Historia y Cultura Militar de Baleares, Palma. Comissària: Yolanda Trigo
Cas Concos, exposició d'art de Sant Nicolau
EL ROMI DE VENUS, Institució pública Antoni Mª Alcover, Manacor
Comissari: Llorenç Carreres
EL ROMI DE VENUS, Torre de Ses Puntes, Manacor
Comissari: Llorenç Carreres
- 2017 EL ROMI DE VENUS, Claustre de Sant Bonaventura de Lluçmajor
- 2016 TASTART. Antiga farmàcia de Porreres
- 2015 IMPROMPTU, Cas Metge Cifre, Inca
- 2014 Artnit Campos
Portada de la revista «Un glop de brutor dins el ventre» número 15 AdiAedicions
- 2013 TRÀNSITS, Lloc i memòria, Ses Salines. Comissària: Bel Mª Galmés
ART & BIKES. CaixaForum, Gran Hotel de Palma
- 2012 VESTIDOR al Casal Can Pere Ignasi, Campos
OLD CINEMA MARKET, Sineu
- 2011 ART & NATURA, Ses Salines
CALIDOSCOPI a l'Auditori de Campos
Primer cub escenogràfic per a l'obra de teatre (*remor*) representada al Museu Es Baluard dins el cicle «Palma amb la dansa» i a la fira internacional Edimburgh Fringe Review, on guanya el premi Theatre Award que concedeix el Festival com la millor creació de teatre físic i visual. Es construeix un segon cub que viatja al festival de Perth (Austràlia)
SABATART a la galeria Kaleuxe de Palma, amb la performance SABATACCIÓ, interpretada per les actrius Alexa Palomo, Lourdes Ferriol, Lina Mira i Magdalena Tomàs
Oratori de Sant Blai, Campos
Portada de la revista «Un glop de brutor dins el ventre». Poesia antihistamínica. Núm. 2 de Lucia Pietrelli

- 2010 EL JARDÍ DE LES QUIMERES a l'Església Vella de Ses Salines presentada per Jaume C. Pons Alorda
- 2009 BIKES, Can Jaume Antoni, Santanyí, presentada per Pau Vadell
Presentació del llibre «Carn vol dir desaparicions» de Jaume C. Pons Alorda
VELÒDROM, Casa de Cultura de Felanitx
Col·labora amb el llibre «Un altre món» d'Honorat Bauçà
Llibre d'artista i exposició ASES amb el poeta Pau Vadell a l'Església Vella de Calonge
- 2008 Galeria Espai Carcorart de Palma. Comissàries: Maria José Corominas i Ana Bàrbara Cardellà
Participa amb l'animació de la pel·lícula «Yeshuà» d'A. Caldentey i P. Bennàssar
Realitza la vídeo-instal·lació SILENT
- 2007 EL JARDÍ DE LES QUIMERES a Can Pere Ignasi de Campos
Realitza l'escultura «Dànae» per a una col·lecció particular a Biniali
Col·labora amb les revistes Téntol, S'Esclop i Pèl Capell
STEPS. U Gallet de Pollença
ADDUÏDA PER L'ASSECADOR, Centre de moda Tolo Crespí-Carlos Martín, Palma
COIFFEUR, Centre Carlos Martín de Felanitx
- 2006 ELLES, amb Luciano Jiménez al Claustre de Sant Domingo d'Inca. Performance de teatre i òpera amb Aina Roig, Mª Magdalena Pons, Kim Amps i Francesca Suau
L'ART DEL CALÇAT al Claustre de Sant Domingo d'Inca
- 2005 Obra gràfica. Es Mestral. Ses Salines
Can Calent. Campos
- 2004 LA PREGÀRIA DEL SANT BEVEDOR. Llibre d'artista sobre un poema de Sebastià Alzamora
- 2003 Es Mestral. Ses Salines
- 2002 Realitza el llibre d'artista FASHION VICTIM en homenatge a Blai Bonet
- 2001 L'ART DEL SILENCI a les Escoles Velles de Ses Salines
- 1998 Espai Mallorca. Barcelona
- 1997 Torre de Ses Puntes. Manacor
- 1995 S'Agrícola de Manacor
- 1994 RETORN A LA TERRA, RETORN A LA PEDRA, Casa de Cultura de Santanyí
Casa de Cultura. Alaró
- 1993 Sala d'exposicions «la Caixa» de la plaça Antonio López, Barcelona
S'Agrícola de Manacor. Comissari: Jaume Barceló
Centre d'Art Jove. Manresa
VITRALLS O EL RAPTE DE LES FORMES a la Casa de Cultura de Felanitx
- 1992 Casa de Cultura. Santanyí

Exposicions col·lectives

- 2025 LES POESIES DELS BALEÀRICS, Espai Sant Josep, Ciutadella, Menorca
Comissaris: Toni Torres, Joana Mª Adillón i Marina Sanmartín
LLORENÇ GINART: MEMÒRIA VIVA, comissariada pel grup GIN-ART,
Junta de districte de Porto Cristo
100 ANYS-ATENEU SALINER: Església Vella, Colònia de Sant Jordi i Hotel Can Bonico
ESCULTURES MÒBILS, Vara de Rei, Eivissa
- 2024 VA D'OUS, Museu Monogràfic Puig dels Molins, Eivissa
FLOR D'AMETLER, Claustre de l'ajuntament d'Eivissa
SENALLES, Auditori de Porreres, Els Poblets (Alacant), Ruta d'Art a Eivissa,
Sa Peixateria (Algaida), Faro de Cabo Vilán, Camariñas (A Coruña)
PERSIANES AMB ART.Els Poblets, Alacant
L'ART DE LA CUINA, Auditori de Porreres, Museo Man Camelle (A Coruña),
Torre dels Ducs de Medinaceli (El Verger), sala Refectori de l'Ajuntament d'Eivissa.
SARGANTANES, Talaiot Es Baulenes (Porreres), Es Polvorí d'Eivissa, Faro de Cabo Vilán
(A Coruña), Els Magazinos (Dènia), Murades d'Eivissa i Els Poblets (Alacant)
PLATS, Art amb B, Sa Rectoria d'Algaida, Casa de cultura Els Poblets (Marina Alta, Alacant)
- 2023 ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES, Art amb B, Auditori de Porreres, Casa
de cultura Pedreguer (Alacant), Museu d'Art Contemporani de Pego (Alacant),
Societat cultural Ebusus (Eivissa) i l'Ajuntament vell de Sant Francesc (Formentera)
ART PER L'ESTATUT, Art amb B, Arxiu de Mallorca, Palma
- 2022 EN EXTINCIÓ, Fundació Sa Nostra (Palma), Sala Refectori de l'Ajuntament
d'Eivissa i Casa de Cultura Pedreguer, Alacant
- 2019 Fàbrica Can Ramis, Felanitx. Nitxdelart
IV Mostra d'escultura al carrer. Manacor
- 2016 ART CONTRA L'HOMOFÒBIA. Església Vella de Ses Salines. Itinerància amb
Ca na Batlesa, d'Artà i al Museu de Can Planes de sa Pobla.
Comissari: Jeroni Obrador
PAISATGE-LANDSCHAFT amb Susanne Wind a Can Timoner, Santanyí
Nitxdelart, a l'espai Figurins
- 2015 PLANOS DE FUGA, Workshop i exposició de projectes dirigits per
Santiago Morilla i Fernando Gómez de la Cuesta. Exposició a la Fundació
Pilar i Joan Miró a Mallorca
- 2012 Arteideal al Poble Espanyol de Palma
IN THE MOOD amb Jorge Cabral. Mood Beach Club de Portals Nous, Calvià
AIGUA I TERRA, Palau de Congressos de Santa Eulàlia. Eivissa
Teatre "Mar i Terra", Palma
Canal'Art, Santanyí
Nit de l'Art. Plaça Major, Palma

- Col·lectiva Artevisión al Poble Espanyol, Palma
- 2010 PVRGATORIUM a l'Església Vella de Calonge
- 2009 Nit de l'Art al Cercle de Belles Arts, Casal Balaguer de Palma
- 2008 SUMMER COLLECTION a la galeria Espai Carcorart de Palma.
Comissàries: María José Corominas i Ana Bàrbara Cardellà
Taller d'escultura al Casal Balaguer de Palma
- 2007 Es Portixol, Palma
GALERIA CALL VERMELL de Felanitx amb Maria Ramis i Jaume Canet
Església Vella de Ses Salines amb Arti Leimbacher, Francesc Bonet i Carolina Blanco
- 1996 "...EN PROJECTE III" Torre de Ses Puntes, Manacor.
Comissari: Joan Carles Gomis
- 1995 Museu d'Art Contemporani de Sa Pobla. XVIII Mostra d'Arts Plàstiques
- 1993 Reial Club Nàutic de Portopetro
II^a Mostra de Pintura i Escultura a l'Ajuntament de Ses Salines
"Artistes per Ruanda". Sala Miquel Barceló. Felanitx
Galeria Pelaires "Es Refugi", Palma
Seleccionat al Premi Ciutat de Palma. Exposició a Ses Voltes
- 1992 I^a Mostra de Pintura i Escultura a l'Ajuntament de Ses Salines
Galeria Barceló de Santanyí
- 1991 Sala d'exposicions de "Sa Nostra", Campos
- 1990 NATURA MORTA. Escoles Velles. Ses Salines
- 1988 CREUER ARTÍSTIC a l'hotel Ciudad Jardín de Palma

Escenografies

- 2016 SALOMÉ, ELS SET VELS. Teatre principal de Palma. Jeroni Obrador fa una versió de Salomé, d'Oscar Wilde. Què amaga la mítica dansa dels set vels?
L'ARQUITECTE I L'EMPERADOR D'ASSÍRIA al Teatre Principal de Palma,
- 2014 VIVIR SOÑANDO. Proposta artística de caràcter pedagògic i d'investigació escènica, on Paquita Ferragut, que té Paràlisi Cerebral Infantil (PCI), demostra la seva progressió de moviment en una peça de microdansa. El títol d'aquest projecte coincideix amb el de la seva segona novel·la, ja que l'esforç de Paquita per aconseguir els seus somnis és el millor segell per descriure-la. Té una força de voluntat admirable. L'espai és una carpa on, a més de representar-s'hi la dansa, també s'hi fan tasques divulgatives de salut mental.
- 2013 (*remor*) II
- 2012 (*remor*) I

Videoart

- 2018 PAISATGE-LANDSCHAFT, 2018, amb Susana Wind. Enregistrament i muntatge de Joan Vidal
- 2014 IMPROMPTU. Enregistrament i muntatge de Joan Vidal
- 2013 EL ROMI DE VENUS. Enregistrament i muntatge de Joan Vidal
- 2011 BIKES. Enregistrament d'Antoni Caldentey i Pere Bennàssar
WORKING PROCESS Bikes. Documental del cineasta Alexandre du Folin, 2011

Publicacions

- 2025 MIRAMAR, Tomeu Estelrich conversa amb Ramon Llull, Conselleria de Turisme, Cultura i Esports. Direcció General de Cultura
AMETLERS EN FLOR, Art amb B, comissari Toni Torres
ESCULTURES MÒBILS, Art amb B, comissari Toni Torres
LES POESIES DELS BALEÀRICS, Art amb B, comissari Toni Torres
VA D'OUS, Art amb B, comissari Toni Torres
- 2024 SENALLES, Art amb B, comissari Toni Torres
L'ART DE LA CUINA, Art amb B, comissari Toni Torres
PLATS, Art amb B, comissari Toni Torres
SARGANTANES, Art amb B, comissari Toni Torres
- 2023 ART PER L'ESTATUT, Art amb B, comissari Toni Torres
ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES, Art amb B, comissari Toni Torres
- 2022 EN EXTINCIÓ, Art amb B, comissari Toni Torres
- 2015 JOAN BROSSA (llibre d'artista, exemplar únic)
- 2014 LLOC I MEMÒRIA, Consell de Mallorca. Comissària: Bel Mª Galmés
UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE, 15
- 2011 BIKES, Consell de Mallorca
- 2010 UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE, 8 "ASES".
UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE, 2
- 2009 EL JARDÍ DE LES QUIMERES, Consell de Mallorca
- 2006 FASHION VICTIM, llibre d'artista amb poemes de Blai Bonet
- 2006 ELLES, Tomeu Estelrich i Luciano Jiménez. Institut Balear de la Dona

INAUGURACIÓ DE L'EXPOSICIÓ

Intervenció institucional de Jaume Bauzá Mayol, Conseller de Turisme, Cultura i Esports del Govern de les Illes Balears.

Tomeu Estelrich durant l'acte inaugural.

D'esquerra a dreta: Ricarda Vicens, directora general de Cultura; Antònia Roca, Vicepresidenta del Consell de Mallorca; Jaume Bauzá, Conseller de Turisme, Cultura i Esports; Tomeu Estelrich; Pedro Vidal, secretari autonòmic de Cultura i Esports; Toni Torres, Comisari de l'exposició; Maria Gràcia Salvà, directora del Museu de Mallorca; Maribel Sáez, secretària general de la Conselleria de Turisme, Cultura i Esports i Catalina Ferrando, Cap del departament de Cultura.

PRESENTACIÓN

Es un honor presentar este libro-catálogo que acompaña la exposición **«MIRAMAR, Tomeu Estelrich conversa con Ramon Llull»**, una propuesta artística que establece un profundo diálogo con la figura de Ramon Llull y que invita a releerla desde el presente. Esta publicación va más allá del registro visual: se convierte en un espacio de reflexión compartida entre disciplinas, generaciones y miradas diversas.

El pensamiento luliano, vivo y fecundo a pesar de los siglos transcurridos, ha sido fuente de inspiración para los grandes nombres de la literatura catalana contemporánea, que han querido sumarse a este proyecto con textos que interpelan, emocionan y revitalizan el legado del filósofo mallorquín. La implicación de autores como Ponç Pons, Jaume Pons Alorda, Sebastià Alzamora o Sebastià Portell, entre otros, así como la revisión literaria de Antoni Vidal Ferrando, constituyen una muestra del vigor creativo que palpita en nuestra cultura.

Con esta iniciativa, impulsada por la Dirección General de Cultura, en el marco del Congreso Internacional Ramon Llull 2025, queremos rendir homenaje a una figura clave del pensamiento universal y continuar promoviendo una visión de la cultura que favorezca el diálogo, la convivencia y el intercambio.

Deseo que estas páginas despierten la curiosidad, admiración y, sobre todo, el anhelo de seguir explorando la obra de Llull y su influencia eterna.

Jaume Bauzá Mayol
Conseller de Turisme, Cultura i Esports
Govern de les Illes Balears

PRESENTACIÓN

Tenía un buen amigo que a menudo me hablaba de Umberto Eco. Me contaba que había quedado profundamente impresionado al leer que, para Ramon Llull, haber nacido en Mallorca fue decisivo. La isla era, en aquella época, un cruce de tres culturas: la cristiana, la islámica y la judía. Posiblemente, toda su inmensa tarea no habría sido posible sin este entorno tan favorable, que le ayudó a crecer con una gran facilidad para aprender y querer las lenguas. Creo que todavía hoy no somos plenamente conscientes del legado que nos dejó. Su obra, con un dominio excepcional del lenguaje, ha hecho que nuestra tierra sea reconocida a través de su pensamiento, la filosofía y la literatura, más allá del turismo.

Es, por tanto, un placer adentrarme en esta tercera aventura con Ramon Llull. Las dos anteriores fueron colectivas: *L'Amic i l'Amat*

(2010), con un nutrido grupo de artistas que interpretaron cada uno un poema del libro el día de su nacimiento, y posteriormente interpretando Ramon Llull, una colaboración con el Servicio de Actividades Culturales de la Universitat de les Illes Balears, con artistas más jóvenes que, con los años, han demostrado tener una carrera prometedora. Ambas exposiciones tuvieron una notable difusión e itinerancia por muchos de los lugares que Ramon Llull pisó. Poca gente como él conoció tantas tierras y tantas lenguas. Fue un gran avanzado a su tiempo, todavía demasiado poco reconocido si tenemos en cuenta la magnitud de su obra. Hacer ahora esta nueva experiencia en el Museo de Mallorca me complace por varios motivos. En primer lugar, porque *Ca la Gran Cristiana*, como popularmente se conoce el edificio, es un lugar donde se conservan restos de las varias culturas que han pasado por la isla, y parece, por lo tanto, el espacio ideal para exponer a Ramon Llull. Además, andando solo unos centenares de metros, llegamos a la casa donde nació el beato y también, muy cerca, a su sepulcro. Pocos lugares pueden evocar tan intensamente su presencia. Es fácil imaginarlo paseando por estos mismos lugares.

Colaborar ahora con un artista como Tomeu Estelrich, que hace años que trabaja en la exposición y en el catálogo que tenéis entre las manos, es para mí un motivo de orgullo y también un reto. Lo es por muchos motivos: por la grandeza del personaje, por el espacio donde se presenta, por el trabajo minucioso del artista, y porque este trabajo contribuye a enriquecer el conocimiento que tenemos de una figura esencial para la historia de nuestra tierra. Tomeu Estelrich juega con muchos elementos. No es una exposición hecha a la ligera, bien al contrario: son meses y meses de trabajo, de recogida de piezas, de paseos por los mercados, de lecturas hasta agotar la vista o hasta que la luz no basta, de encargos a restauradores, de conversaciones con escritores para ayudar en este catálogo... Nos encontramos ante una figura cautivadora, y solo hay que ver la lista de colaboradores para entender la importancia y la influencia de Ramon Llull en el mundo cultural.

Tomeu Estelrich quedó atrapado por el proyecto desde el primer momento. Con el paso de los meses, este ha ido tomando forma, y el artista se ha inmerso completamente. Ha sabido transmitir la emoción de sus lecturas y descubrimientos a todos quienes hemos tenido la suerte de colaborar con él. Y ha elegido un título que cualquier isleño puede entender perfectamente: *Miramar*. La distancia de las aguas mediterráneas, nuestro mar, crea un sentimiento difícil de describir para quien no ha nacido aquí. *Miramar*, como *Cura* o *la Real*, son nombres inseparables de la figura del beato.

El color de las tierras rojas que rodean la montaña mágica de Ramon Llull está muy presente. Este barro simboliza tanto aquello más bello como aquello más peligroso: es hermoso cuando, de la mano de los artesanos o artistas, se convierte en piezas únicas; pero también puede llegar a ser destructivo, como desgraciadamente hemos visto recientemente en nuestro país y más allá. Llull tuvo que enfrentar muchos peligros durante sus viajes, pero siempre con el deseo de aprender y de reivindicar la importancia del conocimiento. El artista ha convertido este barro en unas magníficas cerámicas muy ligadas en los libros, como homenaje a uno de los autores más prolíficos de nuestra literatura. El color azul en todas sus tonalidades está muy presente en la colección: nos evocan a los viajes, las ciudades por donde pasó, los lugares donde dejó su conocimiento y dónde, a la vez, siempre aprendía algo nuevo. Su amor por las lenguas y la diversidad lo acompañó a lo largo de su incansable itinerancia.

No podemos olvidar los materiales, la construcción y la deconstrucción, la investigación constante del artista para transmitir sentimientos y emociones. El arte no puede dejarnos indiferentes. Objetos creados expresamente para la exposición conviven con otros encontrados o recuperados, cuidadosamente restaurados. Todos nos transportan al universo del gran pensador mallorquín, y Tomeu Estelrich les ha sabido dar una nueva vida, fruto de una larga trayectoria dedicada a la docencia, la cultura y el activismo cultural. Sin estos tres elementos, la exposición sería incomprensible. Es el resultado de muchas horas de trabajo individual y colectivo, con el deseo de aprender mediante la lectura, la observación y el diálogo compartido. Una atención especial merece la instalación inspirada en *El llibre de la contemplació en Déu*, que, conjuntamente con el artesano que cubre la sala donde se expone por primera vez esta pieza, crea una atmósfera digna de cada uno de los títulos que llevan las sillas que la componen. Pocos espacios y obras se complementan tan bien como este; parece el lugar ideal para que la investigación de Llull hubiera acabado en este receso de paz. Es una exposición para dejarse llevar, para homenajear el personaje más importante que ha nacido en Mallorca, para conocer algo más su obra y para ver como la mano del artista ha bebido de su inspiración para hacer este paseo por las diferentes artes plásticas, para que el espectador pueda convivir con el arte en un entorno donde, hace siglos, también se encontraba el beato. Tomeu no busca cristianizar con esta exposición, sino poner en valor una de las figuras más importantes de nuestra historia, todavía hoy poco estudiada, a pesar de su inmensa aportación a la cultura, las letras y el pensamiento mundial. Y es especialmente necesario hacerlo en estos tiempos difíciles, en los que el amor

por las culturas, las lenguas y la diversidad parece en declive. Justamente lo contrario de lo que buscaba Ramon Llull: un colegio abierto a todo el mundo, en Miramar.

Antoni Torres Martorell

«Existe una sabiduría de la cordura y una sabiduría — más alta — de la locura. Para la alta vida del alma, la cordura solo sirve para decidir cuando hay que lanzarse a la locura. (...) Pero, ¿descansa alguna vez, tiene que descansar la locura?»

Ramon Llull, *Llibre d'Amic e Amat*

AFORISMOS

«Antes de las primeras palabras ¿dónde estaba la palabra?»

Joan Tomàs Martínez Grimalt

«Tú también eres de barro»

Carme Castells

«La literatura, a veces y en los lugares más insospechados, molesta»

Sebastià Portell

«Bajo el auspicio de tu maestría todos los versos se olvidan de respirar»

Pau Vadell

«La diferencia entre lo sagrado y lo profano es una cuestión técnica»

J. C. Pons Alorda

«Tanto que cuidé (...) lo que de mí más afecta a los demás»

Sebastià Alzamora

«Los místicos de verdad, además de irreverentes y visionarios, son desconcertantes»

Antoni Vidal Ferrando

«Libros que me hacen viajar, ver, sentir, explorar... Libros que me hacen amar, conocer, vivir, sufrir, experimentar... Libros, libros... Soy un libro de muchos libros.»

Ponç Pons

La tierra que imagino es sin eriales y, lentamente, un lirio blanco predominante y tierno se vuelve alhaja, moderada caricia. Desde juncales incógnitos los pobladores hacen volar hermosos pájaros que hunden con sus cantos la desventura. Al árbol del amor, si no da fruto, lo guarnecen de lunas, de mimosas, de pétalos. Danza Llull majestuoso entre las sombras soleadas apenas de los crepúsculos más pálidos, donde se hermanan venturosos dejadez y codicia, lobo y rebaño clamor y silencio.

Antoni Vidal Ferrando

LLULL Y ESTELRICH

De las puntas gastadas de los libros emerge un vínculo sagrado con los dedos que han pasado las páginas sin prisa. Es un pacto arcaico, estrictamente humano y universal. El del gesto que deshace el hechizo del objeto hermético y obtuso y lo trasmuta en verbo y pensamiento. Es un movimiento rápido, pero terriblemente efectivo. A simple vista, un libro abierto, como un higo abierto como una flor, se convierte en sortilegio y seducción. La página libre nos interpela, nos envida, tal como un fuego de hoguera que no deja ni brasas ni ceniza.

Sin embargo, no siempre todo ocurre en un orden claro. Ni siquiera se acerca uno con deleite a los senderos lúdicos y frondosos. Porque la intuición permanece sometida al dictado de lo que se ha convenido, de la misma manera que el deseo queda enganchado a la viscosa frontera de la creencia. Todo lo que cualquier libro abre, el prejuicio lo cierra. Es por ello que la materia (tan hábil, tan literal), cuando es invocada, siempre, destraba el embrollo. Ya sea el papiro, el pergamino, el papel, la piedra, la cera, el metal, el bambú o la arcilla. Porque el universo sensible entra en contacto con lo incognoscible, con la profundidad ignota de cada palabra o con el reverso atrapado de los significados. Y es aquí donde se prodiga el arte hechicero, donde se despliega el oficio de quien tiene las llaves para atar con firmeza los elementos. El arte no tiene nada que ver con colores, formas o texturas. Ni siquiera con ideas o conceptos; está emparentado con la suti-

leza, con la fragilidad o con la fugacidad de un aliento o una mirada. Es una práctica, un estado de transcendencia que declara la guerra al tiempo contemporáneo, tan acelerado, tan invasivo, tan antihumano. Así pues, un monstruo de siete cabezas no puede ser domado con ninguna correa, ni derrotado a golpe de oratoria. Un monstruo de siete cabezas es un desafío de destreza (artesana y artística, por supuesto) que reclama una mirada profunda y sibilina. He aquí a Llull y Estelrich, frente a frente.

Joan Tomàs Martínez Grimalt

¿Y SI NO NOS ENTENDEMOS POR AMOR?

“Todo lo mató el amor en el corazón de su amigo verdadero, para que él pudiera vivir y caber dentro. Y el amigo habría muerto si no se hubiera acordado de su amado”

Ramon Llull, *Llibre d'Amic e Amat*

Las horas son filigrana de alientos que se enmarañan. Sentados en corro, haciendo encaje de bolillos y espinas, los tres:

Blanca, Domènec, Magdalena y un rosal silvestre que se deshoja,

el fuego que se esfuma en los brazos,

di, Loco, ¿y si no nos entendemos por amor? Cantaba el pájaro en nuestra ventana

la mañana en que volviste deslumbrado de albos.

Lanzaste la capa, los anillos y la faja al charco embarrado de la calle.

Dime, Monseñor, ¿de dónde venías con aquel rayo de alba,

el abismo en los ojos
 tocados de gangrena, ciegos
 ante mí, ante los hijos, ante la espiga

tierna que se marchita,
 esposo,
 por el camino de escarcha de estos días nuestros?

Dime,
 Iluminado, tú que ya anuncias
 la devoción, la fecundidad
 de la lluvia, dime
 que el Amado es más verdadero
 que cualquier brote de forraje,

porque él es las semillas y las hojas todas, dime
 Barbaflorida,
 cómo ser un pétalo, dos pétalos, tres,
 cómo mantener alta la cabeza en la Corte donde faltas,
 cómo tejer una colcha que nos cobije,
 cómo enclavar la sombra que nos condena,
 dime,

padre mío, si las noblezas, los honores
 y las buenas obras
 del Amado que eres para nosotros
 son tesoros y riquezas, ¿dónde los encontraremos?

Di
 mis deseos,
 nuestras fatigas,
 tu mar turbulento sin puerto ni orillas,
 di el naufragio,
 di la muerte,
 marido,
 di
 en qué bosque aprendiste el rumor
 de los árboles, el canto de las atalayas,
 la cueva, la mata escrita,

dime,
 Maestro,
 si el amor nace
 del recuerdo y en el olvido muere, ¿dónde están los versos que
 injertas de memoria?
 ¿qué haz de palabras escribirás
 para los hijos?

Dime
 si tu verbo
 Loco
 también es nuestro,
 y el linaje, y la virtud, y las
 tribulaciones,
 la piedra que somos
 de tanto esperarte,

di
 que en la estela de tu nombre
 nos entenderemos por locura

si no nos entendemos por amor.

ESCRIBIR, DESESCRIBIR

Tengo hambre de dialogar,
 y busco, en fortuna adversa,
 temas de placentera charla
 que nadie parece escuchar.

Maria Antònia Salvà

La cuestión es comunicar: con el hecho, con el objeto, con la palabra. Con la tierra del peñón que los pies pisan y que, en el taller, remueven los pinceles y las manos pastan. Hundir un dedo en la tierra seca y con otro tocar el cielo. O el Cielo. Como si se viviese en un templo diminuto, en una cueva. Escribir, desescribir; páginas manchadas de tinta, libros llenos de pigmento. O el espacio generoso de una silla donde poder reposar y sentarse. El abrazo sentido del color. El estallido deslumbrante de la materia. Randa, Consolació, Montpellier, Miramar, Túnez: el amor y el pensamiento se persiguen entre topónimos y juegan al escondite, y de repente, un momento, se encuentran. Siete siglos los separan. Conviven en el aquí.

«Dios», proclamará uno. El otro dirá: «persona».
 Ambos coincidirán en hacer de ello un Arte.

Sebastià Portell

Carme Castells

RAZÓN DE CAMINOS

«Tan fuerte, que yo intentase que él fuese predicado
 en todo el mundo, y que fuese dicha la verdad»

Ramon Llull

I – La tinta

¿Por qué quemas la mata
 y te tintas la lengua de lentisco?
 Sobre las cenizas de este imperio
 el sosiego priva la boca de palabras.

Eres su cielo y el espejo.
 Eres la gloria de su pecado carnal.
 Hablas dosificando el clamor
 de un canto hecho oración convulsa;
 y que despierta tartamudez
 a quien se acerca a tu grito
 con un piercing en la lengua.

II - La tormenta

Navegantes en el vendaval
 y a la deriva del pensamiento
 cierran los ojos por insistir.

Pon las barbas en remojo
 mientras flota entre versículos náufragos
 y madera empapada de sudor.
 Los caballos contra la espuma
 relinchan su final. La salobridad
 quema cada vez más
 la piel panfletaria del alquimista,
 el brujo.

Bocanada de tiniebla para rehacerse
 con todos sus calaportales: poder y haber.
 Dos maneras de combatir la falta de aire.

Finalmente revive la tormenta en las páginas.

III – La sangre que fluye

Todos los sueños mutan con la realidad, y son los rayos
 del dolor de encías cuando todo es verdad. La cabeza revienta
 por las pedradas lejanas.
 La sangre fermenta con el polvo
 Cuando golpea la calle con grandes gotas.

Tú eres la voz de quienes no hablan de la vida. Tú vives
 la locura súbita tras un alud de sed.
 Tú arrancas los órganos de la piel
 para mostrarlos tal como son: caldosos y malolientes;
 igual que las almas que viajan silenciosas hasta que laten
 de las paredes de casas y palacios. Tú arrebatas nuevas pala-
 bras para describir la belleza más exactamente, o exuberancia,
 o matiz. Tú abres y atrapas. Dibujas con alambradas el cono-
 cimiento y te desdices de la creación cuando se deshilacha el
 saber.
 Tú matas con los sonidos y panales de venas saturadas
 el equilibrio aclimatado de la naturaleza.

Pau Vadell

LULIANOS RELÁMPAGOS ESTELRÍQUICOS

Me ha costado mucho subir hasta donde estás
Alfabeto Terminal JOSEP PALÀCIOS

Tomeu Estelrich, el Artista, ha decidido dialogar con Ramon Llull. El resultado es una lucha de titanes: dos fuerzas peleándose en el terreno del Arte. Las distintas materias los acompañan y los subliman en este combate frontal: palabra y plástica, pincel y papel. Tanto en un caso como en el otro, existe el dominio soberano de la imagen, ya sea evocada como pintada, y que siempre es culpable de lo que explícita. Y es que las palabras y los pigmentos engendran panorámicas que podemos contemplar con el cerebro o con los ojos. ¿Nosotros? Privilegiados testimonios de la contienda malvada para averiguar quién ganará: ¿la sabiduría de la locura o la sabiduría de la sensatez? Y yo me pregunto: ¿es necesario realmente hallar un equilibrio, una fusión de hibridaciones complementarias, o más vale dejarse llevar por el entusiasmo divino de la potencia? ¿De verdad podemos escoger? ¿Debemos escoger? ¿No podemos hacer que Todo sea Todo?

Entusiasmo viene de la palabra latina *enthusiasmus*, que a su

vez procede de la palabra griega enthousiasmós. Si la dividimos en secciones, en- quiere decir dentro, y —thous- quiere decir dios o Zeus. Por tanto, la persona entusiasmada es aquella que está poseída por la divinidad. François Rabelais popularizó el término utilizándolo para referenciar el éxtasis que (con)lleva a una fecundación creativa, una exaltación de los poderes creadores en todo su apogeo. Cualquier Artista, y Tomeu Estelrich lo es, está poseído por sus dioses particulares. Ahora mismo, la divinidad que lo acompaña es Ramon Llull.

***

Nuestras obsesiones son formadoras, fundamentales e, incluso, imprescindibles. Son las fulguraciones que nos guían en la incertidumbre. Crear, a menudo, significa poner en orden las obsesiones que nos abruman y que nos van (con)formando. Y Ramon Llull puede llegar a ser, en efecto, muy obsesionante.

***

Y es que Ramon Llull puede ser leído, disfrutado, interpretado, devorado desde perspectivas infinitas. Pero el Artista Tomeu Estelrich perfora la raíz y lo reinventa a través de sus obras, que construyen Obra.

***

John Keats dijo que todos somos griegos, lema que después el pintor Miquel Barceló hizo suyo en una de sus exposiciones más recientes en Barcelona. Blai Bonet afirmó que Mallorca es Grecia. Biel Mesquida escribió sobre nuestros griegos y nuestros romanos. Ahora el Artista Tomeu Estelrich vuelve a hablar de nuestro Escritor Primordial, Ramon Llull, nuestra Ítaca del pensamiento, el faro que nos guía a través de la marejada.

***

Cualquier respuesta se podría hallar en la perfección de la paradoja que se retroalimenta a sí misma, la tensión que subraya todas y cada una de las esencias: destruir es construir y devastar es crear. Y viceversa. Tomeu Estelrich revienta Ramon Llull para volverlo a renacer.

***

Franz Kafka, de quien este año conmemoramos el centenario de su muerte, dejó sentenciado que «a partir de un cierto punto ya no hay retorno». A este punto hay que llegar. Si lo dice en catalán es gracias a Feliu Formosa, que tradujo los aforismos de Zúrau del autor de Praga, entre muchas otras traslaciones. Si ahora Ramon Llull nos vuelve a hablar es porque Tomeu Estelrich nos lo está volviendo a traducir, es decir, se lo está apropiando para hacerlo nuestro otra vez. Cualquier Artista es

Profeta y Demiurgo al mismo tiempo. El Arte auténtico no es inmortal, pero lo parece.

***

Nuestras tradiciones se encuentran bajo el peligro de la amenaza. El olvido es cada día más fuerte, y la desmemoria se ha convertido en una plaga. Lo sabemos gracias a Lluís Calvo, que lo deja bien claro en su ensayo sobre los legados. La (re)creación que hace Tomeu Estelrich de Ramon Llull es importante porque salvaguarda que nuestro clásico más icónico no se pierda en el fango de esta líquida sociedad postmoderna. En casos como este, crear también es perpetuar.

***

Fahrenheit 451 de Ray Bradbury, libro, y de François Truffaut, película, se ha hecho realidad. Vivimos en la distopía. Ya no es necesario quemar los libros: basta publicarlos para que nadie los lea. ¿Solución? La que plantean Bradbury, Truffaut y Eduard Sanahuja y Yll en uno de sus mejores poemas: personas-libros. Por tanto, cada ser humano decide encarnar una obra, protegiéndola de las inclemencias y de las incertidumbres. Ahora Tomeu Estelrich encarna a Ramon Llull. No como una marioneta, sino como un templo: un ultracuerpo hecho de Arte.

***

Los peligros de traducir/trasladar a Ramon Llull otra vez. En su caer hacia arriba, Francesc Serés lo retrata como un fanático loco, un megalómano obsesivo y compulsivo que no escucha, de hecho no puede escuchar, porque la voz de Dios lo tiene absolutamente inundado: de sus oídos brotan proclamas divinas. Siempre me ha parecido curioso que en el caso de Ramon Llull —también llamado Lo Foll (El loco) en algunos círculos— sus claros predominan sobre sus sombras.

***

Ramon Llull y la diversidad que se complementa. En un rincón del mundo lo querían santificar y en otro quemar. Tomeu Estelrich abraza las contradicciones, como Pier Paolo Pasolini, y nos ofrece un nuevo mito que se arraiga en la literatura, la creación artística y la antropología cultural.

***

No puedo evitar re-cor-dar, o acercar las cosas al corazón según Blai Bonet, que Simone Weil dejó sentenciado que el acto de prestar atención (atender, poner la oreja, dar importancia, hacer caso, reparar) es el primer escalón en la construcción del amor. Es decir: escuchar es empezar a amar. Iris Murdoch transforma esta premisa fecundadora en la semilla de todas sus obras filosóficas y narratológicas, y lo contextualiza todo en

una nueva cosmogonía moral que bebe a su vez de Platón y de Shakespeare. Pues bien: el Artista Tomeu Estelrich pone oreja y corazón en Ramon Llull. Lo ama y lo preña de nuevas significaciones. Esto es Arte.

***

Tenía que hablar de Ramon Llull y de Tomeu Estelrich, y al final he acabado versando de mí. El Arte también es un Fracaso, y Fracasar es Crear: Fracassart, como clamaban Carles Hac Mor y Ester Xargay.

***

Sea como sea, Ramon Llull es un Sol Negro. Nuestra oscuridad luminosa. Y gracias al Artista Tomeu Estelrich ahora vuelve a reverberar, como nunca antes, con mil y un brillos y resplandores nuevos. Lo dice Ezra Pound: como una hormiga en un hormiguero derrumbado, desde el naufragio de Europa podemos clamar Ego Creator y Ego Scriptor.

Jaume C. Pons Alorda
Enlodado noviembre del 2024
Vilafranca del Penedès–Binior

VOLVER A MIRAR POR PRIMERA VEZ

Llull es el primero que escribe en nuestra lengua, el que nos enseña y nos nutre a todos los que hemos intentado escribir en catalán desde que él lo hizo por primera vez. Nunca antes, nadie había escrito sobre Dios en catalán. Habían rezado en catalán, eso sí, porque todo el mundo reza en la lengua que habla, igual que piensa, sueña y muere. Pensar nos viene del día en que Jesús y San Pedro repartieron el brebaje de cerebro, como nos enseñan las Rondalles de Mossèn Alcover: había unas ollas grandes, llenas de jugo de cerebro, y las personas pasaban de una en una, y Jesús les abría la cabeza y le decía a San Pedro que echase, con un cucharón, una generosa cantidad de jugo de cerebro, y San Pedro les llenaba las cabezotas vacías al raso y Jesús les volvía a cerrar el cráneo y así se iban de allí, pensando. Pero para escribir sobre Dios, en el siglo XIII, era obligatorio hacerlo en latín, una lengua postiza que solo sabían los curas, los nigromantes y algún médico. Llull fue el primero en obviar esta obligación y a atreverse a escribir en catalán textos sobre Dios. No solo en catalán: fue el primer en hacerlo en una lengua vulgar, es decir, el autor que escribía por primera vez sobre asuntos teológicos, religiosos, filosóficos y morales en una lengua románica. Y no solo sobre Dios, también le escribió a Dios, a dirigirse a Dios en esta lengua hija del latín, pero ya diferente, como nadie

lo había hecho antes. Y no solo se dirigió a Él: también hizo hablar a Dios en catalán, un atrevimiento hasta entonces inimaginable. Y más allá de todo esto, todavía tuvo coraje para contar-nos los amores y los desamores que existen entre los hombres y Dios, entre las mujeres y Dios, entre el Amigo y el Amado, tal y como ya lo hacían los poetas sufís. Pero Llull lo hizo en catalán. Desde entonces Llull no ha perdido ni un milímetro de vigencia, sino que nos continúa hablando como si fuese del día. De él aprendemos que el amor borra el límite entre la flor y su espina: “Pensativo iba el amigo por los caminos del su amado, cuando de repente tropezó y cayó entre espinas: le parecieron flores, como una cama de amores”. No hay distancia entre amar o ser amados: “La proximidad y la distancia entre el amigo y el amado son la misma cosa, porque, de la misma forma que se mezclan el agua y el vino, se mezclan los amores del amigo y el amado; igual que el calor y la luz, así se encadenan sus amores; y de la misma forma que la esencia y el ser, así se corresponden y se acercan”. En Miramar de Tomeu Estelrich encontramos también un espíritu inaugural, una voluntad de volver a mirar por primera vez. Sillas, reclinatorios, libros de cerámica, humildes rampainas rescatadas del olvido, o transportadas en algún viaje remoto, que de repente estallan en un bosque simbólico de iluminaciones, apariciones y oraciones. Cuadros y piezas de gran formato que nos sitúan cara a cara con la materialidad de la naturaleza, que los panteístas ya sabían que también participaba de la naturaleza divina. En Miramar, cerca de Valldemossa, un lugar atravesado por el viento de cuando Dios creó el mundo en seis días, Llull, bajo el patrocinio de Jaime II, fundó un colegio que pretendía justamente estar abierto a todos los vientos del mundo, a todas las lenguas, para volver a mirar, el mismo mundo, por primera vez. Una ágora que sobresalía por encima del mar, abocada al mar, porque la ciencia y la filosofía que allí se construían se impregnaban del genius loci, del espíritu del lugar, como también lo hacen las piezas de Tomeu Estelrich. Con ellas se nos invita a volver a aprender, a volver a leer —que es lo mismo que trascender— y dar nombre otra vez, en catalán, a los animales, a las piedras y a los ángeles, que están con nosotros en la misma escalera de los seres que llega hasta Dios. Porque «el amor iluminó la nube que se interponía entre el amigo y el amado amor iluminó la nube que se interponía entre el amigo y el amado, y lo hizo claro y resplandeciente como la luna en la noche, o como la estrella del alba, o como el sol de mediodía, o como el entendimiento a la voluntad».

Sebastià Alzamora

LOS LIBROS, EL ARTE LULIANO, Y EL MIRAMAR DE TOMEU ESTELRICH

Un libro es un amigo y una buena lectura es un masaje al cerebro.

El capellán de la escena en que a don Quijote le queman los libros dice, refiriéndose a Tirant lo Blanc: ¡Válgame Dios! —dijo el cura, dando una gran voz—. ¡Que aquí está Tirante el Blanco! Dádmelo acá, compadre, que hago cuenta que he hallado en él un tesoro de contento y una mina de pasatiempos”.

Si en un libro se puede encontrar tanto, no está nada mal.

Lo que pasa es que para que un libro viva, necesita un lector, y que una exposición tan buena como esta de Tomeu Estelrich sea entendida y disfrutada, necesita ser conocida y visitada.

Vivimos en una sociedad que ha perdido el criterio de saber qué es esencial, importante, y qué es superficial, superfluo. Una sociedad saturada de información y rica en conocimientos, pero pobre de sabiduría.

Un libro nos puede dar información sobre un tema interesante, pero también puede ser un instrumento de disfrute y placer.

Leemos para vivir más vidas, para tener experiencias, para sentir, conocer, descubrir..., y porque, como dice Pessoa, no nos basta con la vida.

Ser lector exige consciencia, esfuerzo, concentración. No lee quien puede, sino quien quiere. Es una elección.

Un libro (aparte de algunos como la Biblia, el Corán, el Capital, etc.) no suele cambiar el mundo, pero nos puede cambiar la vida porque, pase lo que pase, siempre podemos encontrar uno que parezca escrito para nosotros y nos puede ayudar, servir, acompañar o iluminar.

Y de libros y lecturas, de arte, pero sobre todo de un genio de nuestra lengua y cultura, de sus viajes y obras, Ramon Llull, va esta espléndida y magnífica exposición de Tomeu Estelrich, que, a partir de un libertario informalismo, ha ido ampliando su gama de exploración pictórica con el grabado, la cerámica, la escultura, la fotografía, la instalación, la performance y la gran escenografía. Estelrich es un artista multiformal, todoterreno que, apasionado también por la palabra, colabora con diversas revistas literarias y con esta exposición, MIRAMAR, ahora nos enseña de manera cerámicamente visual la intensa vida y la prolífica obra de nuestro beato Ramon Llull.

La cultura es importante porque los libros que leemos, la música que escuchamos, las películas que vemos, la pintura y el arte que admiramos nos conforman como personas y tenemos lo que damos.

Un libro es bueno si da ganas de escribir y una exposición, si nos

interpela, ilustra, cuestiona, inspira, emociona... La de Tomeu Estelrich lo consigue.

A menudo, la calidad de un libro o de una obra de arte también depende de la calidad del lector-espectador y creo que gran parte de la importancia del Arte es que contribuye al crecimiento de nuestro yo interior y nos enriquece humanamente como personas. Pavese decía que: “La literatura es una defensa contra las ofensas de la vida”, y según Kafka: “La literatura es siempre una expedición a la verdad”.

Camus lo amplía aún más: “El arte no es un pasatiempo solitario. Es un medio para conmovir al mayor número posible de personas” y la exposición de Tomeu Estelrich cumple todo esto con creces porque, además de dar a conocer la vida y obra de Llull, es un antídoto contra la epidemia de banalización cultural que sufrimos. Siempre que pienso en Ramon Llull me lo imagino en lo alto de la montaña de Randa, intentando vivir como un ermitaño y (aunque sea una leyenda) escribiendo en las hojas de un arbusto. En este arbusto escrito, una variedad del género Pistacia que se caracteriza por sus hojas con signos grabados, se conserva un gozo precioso del siglo XVIII:

(fragmento)

La mata escrita ha dejado
Dios para mostrar que es divina
vuestra infusa doctrina,
quedando vos admirado.
Y para mostrar cuánto valía
este portento y fervor,
de la fe gran defensor,
y defensor de María.

Si en ermitaña contemplación ya es difícil (“mala es imaginación que imagina belleza sin bondad”) mantener controlada la peligrosa pereza y más, como en el caso de Llull, cuando se ha conocido la relación carnal, también le debía costar, fogoso y vehemente como era, reprimir sus instintos sexuales cuando viajaba por Europa, África, Asia, y visitaba pueblos y ciudades porque, tal y como expresaba él mismo: “La belleza de las féminas es pestilencia y tribulación para mis ojos”.

Casado de joven con Blanca Picany, padre de dos hijos, Domènec y Magdalena (que aparecen representados en la exposición), Llull reconoce que, trovador que “cantó de lujuria”, llevó una vida disoluta de aventuras extramaritales hasta tal punto que confiesa: “Por el placer que mis ojos han tenido al ver mujeres hermosas, ha deseado mi corazón que ellas tuvieran su ánimo corrompido por el pudor de la lujuria”.

Sin embargo, según se explica en la **Vida Coetània**, hacia los treinta y dos años, estando una noche en su habitación (“Imaginación imagina en la noche aquello que no encuentra en el día”), y componiendo en lengua vulgar una canción destinada a cierta dama de la que estaba enamorado, se le apareció Jesús crucificado:

mas agradezco a Jesús su gran piedad,
que se presentó a mí cinco veces crucificado,
para que lo recordara y lo amara...

y el mensaje de abandono del mundo y de sus vanidades (“Necio es quien sirve a la belleza en un cuerpo que pronto se pudre”) para que lo pusiese a su servicio, lo arrebató de forma impactante, contundente, radical, irrenunciable.

El caso de Llull recuerda especialmente la conversión de santos como Agustín de Hipona y Francisco de Asís.

Una vez convertido y tomada la determinación de renunciar a sus bienes terrenales, peregrina a Santiago de Compostela, al santuario de Rocamadour, y se entrevista en Barcelona con San Ramón de Penyafort, quien le aconseja volver a Mallorca y dedicarse al estudio.

Durante nueve años se formó en el monasterio cisterciense de Santa María de la Real, pero sin dejar nunca de lado la búsqueda de espacios solitarios donde poder llevar a cabo, rezando y reflexionando, su deseada vida contemplativa.

A partir de su relación con la naturaleza, y con el fin de loar a Dios y lograr su bendición y gloria, se entregará de manera exultante y gozosa a la escritura en árabe de su obra más extensa y, según mi opinión, mejor, **Llibre de contemplació en Déu** (Libro de contemplación en Dios) que después redactará “en romance”, insertando cambios y adiciones, pero que será en la cima de la montaña de Randa, pernoctando en una cueva, donde recibirá la iluminación divina para escribir el **Art abreuçada d’atrobar veritat** (Arte abreviado de encontrar la verdad) que, refutando los errores de los infieles, servirá para demostrar la verdad del cristianismo y le otorgará el título de Doctor Illuminatus. Era un proyecto arriesgado porque, de hecho, la palabra de Dios ya estaba escrita en los Evangelios, pero lo que Llull pretendía, visto que cada religión tiene su libro sagrado y los creyentes lo hacen por fe, era que sus argumentos se basasen en la razón común a todos los seres humanos.

La razón, siempre la razón, el raciocinio, combinado con la inspiración de (sapientia cordis) la sabiduría del corazón.

Ramon Llull creía, y de ello estaba convencido, que utilizando correctamente la capacidad de pensar, Dios es cognoscible,

comprensible y estimable. La fe puede llevarnos a engaño, la razón, no, porque es el recto criterio para “encontrar verdad”.

A pesar de que en Bugía y Túnez fue agredido, encarcelado y lapidado, más que la imposición es partidario del diálogo y lo resume en una sentencia bellísima y pedagógica: “Si no nos entendemos por lenguaje, entendámonos por amor”, pero humano, demasiado humano como era, tiene alguna contradicción.

Su teoría misionera rechaza la conversión violenta y entiende la disputa teológica como un “combate espiritual” en el que las armas son las “razones necesarias” y no puede haber disposición forzada. En su **Llibre de gentil e los tres savis** escribe: “Y así como tenemos un dios, un creador, un señor, tuviéramos también una sola fe, una sola ley, una única creencia, una sola forma de amar y honrar a Dios, y fuéramos amantes y solidarios los unos con los otros, y entre nosotros no hubiera ninguna diferencia, ni contrariedad de fe ni de costumbres; pues por esa contrariedad somos enemigos los unos de los otros, y guerreamos y nos matamos, y somos cautivos los unos de los otros”, pero en el **Arbre exemplifical** se le escapa: “El fuego es bueno si quema herejes”. Tenía tres propósitos esenciales: escribir el mejor libro del mundo contra los errores de los infieles, convertirse en misionero y crear monasterios en donde se estudiaran las lenguas y culturas de los infieles para que los monjes, a partir de su Arte, los pudiesen cristianizar.

En el fondo, era un hombre comprometido con el mundo que, además de buscar su propia perfección espiritual, tenía clara su misión teocrática de conversión social y la reforma religiosa y moral de la humanidad como parte del Cuerpo de Cristo.

Para Llull, que ensayó formas breves como los proverbios e hizo incursiones en la literatura del yo, la belleza de las palabras reside en su significado (la más bella es Jesucristo), siempre escribe con una intención que sobrepasa la mera creación literaria y aspira más a la conversión del lector que a su deleite.

Incansable y prolífico, coherente con su máxima: “No quiere la divina voluntad que en su substancia sea ociosidad”, Llull escribe de manera torrencial y con una intensa pasión vital, apolo-gética y didáctica.

Él, que escribía en catalán para dirigirse a los laicos, en árabe, para hacerse entender por los musulmanes, y en latín porque era la lengua del clero y de las universidades, buscaba sobre todo la comunicación, la eficacia, y usaba el ejemplo, la alegoría, la semblanza, la similitud, con el objetivo de hallar un lenguaje que golpease de lleno el intelecto.

Llull propugnaba la oscuridad y la utilizaba de forma voluntaria, ya que según él: “porque donde es más oscura la semejanza, más profundamente comprende el entendimiento que logra

comprenderla”, y a veces encontramos pasajes de lectura compleja, por su sutileza y la complejidad de los conceptos, pero es que a él le parecía la manera más eficaz porque obliga a cada lector a esforzar la inteligencia y la enseñanza queda grabada firmemente en la memoria.

Ya que escribió sobre materias diversas e inéditas en el vulgar, tuvo que inventarse muchas palabras y convirtió las cosas más abstractas (la memoria, la voluntad, y hasta los días de la semana) en personajes vivos y corpóreos de sus narraciones.

Contemporáneo del Maestro Eckhart y de Dante, Llull, conocido también como Ramon “el loco”, Ramon Barbaflorida o el Doctor phantasticus, dejó más de 30.000 páginas escritas en 262 libros que le han valido por derecho propio ser considerado uno de los grandes místicos medievales y el primer filósofo moderno. Para Llull, la verdadera poesía es la que lleva a Dios, y la más íntima y conmovedora (nada que ver con obras simplemente rimadas, pero de un rico estrofismo, una variada polimetría, como **Lógica del Gatzel, Lo Concili, Cent noms de Déu o Medicina de peccat**, escritas con un propósito didáctico, divulgativo, y como recurso mnemotécnico “para que los hombres los puedan saber de memoria”), le sirvió de consuelo en momentos íntimos difíciles y de posible depresión.

En el **Cant de Ramon**, “Entre la viña y los hinojos”, nos confiesa que: “Quiero morir en la inmensidad del amor”, Y en **Lo desconhort**, que refleja su estado de abatimiento, de desilusión y crisis vital, se lamenta: “Soy poco conocido y amado”, pero los surrealistas franceses lo valoraron mucho; Max Jacob lo tradujo, André Breton lo mencionó en el segundo manifiesto surrealista, está presente en los escritos de Salvador Dalí, y Antoni Tàpies veía en él un modelo de espiritualismo al que se debería volver.

A todo ello y mucho más le ha dado vida y plasmado Tomeu Estelrich (que también tendría que ser más conocido y amado) en esta magna exposición que gira en torno de Ramon Llull, sus viajes, su obra, y tiene el libro y la lectura como trasfondo.

Tomeu Estelrich, que conoce bien la magia del fuego y sabe que muchas veces es incontrolable, para modelar la historia luliana se ha adentrado en el ancestral arte de la cerámica porque conecta con los cuatro elementos fundamentales: tierra, agua, aire, fuego, y como un auténtico alquimista los ha transformado en piezas escultóricas de un gran simbolismo histórico, literario y luliano. Tomeu Estelrich, con un entusiasmo propio de los tocados por la energía genial de ciertos creadores, transmuta la poesía en cerámica y convierte la cerámica en poesía, consciente de que el gran arte penetra en confines desconocidos del ser, amplía nuestra percepción, nuestro conocimiento y es importante que

no se pierda en la zona ciega del olvido, porque nos protege de la sordera y aviva la lucidez.

Llull creía en Dios y el Dios que vive en el hombre tiene un lenguaje divino que el buen artista debe liberar para que pueda ser visto, escuchado y sentido. De hecho, el artista actúa como un pequeño dios creador que, sin dejar de ser humano, pretende captar lo inaprehensible y desvelar el misterio de su yo.

El arte es una prolongación de quien lo crea, una manifestación de su individualidad, expresión vital y material, física, orgánica, de la humana libertad, el deseo de compartir una vivencia creadora abierta a la relación y el contacto con la alteridad.

El arte es la luz que ilumina la caverna platónica y permite plasmar la caza de los bisontes en sus paredes. El arte es donde Dios manifiesta nuestra humana trascendencia. Dios la hace humana y el artista, huyendo de lo efímero y aparente, recrea lo divino y construye su esencialidad.

Existe un arte, y pienso en Estelrich, que tiene resonancias metafísicas y hace vibrar porque vibra y nos abre el espíritu de la revelación.

El arte es producto del estremecimiento del Génesis y es un antídoto contra la nada y el absurdo. El de Tomeu Estelrich en esta exposición no es ningún sustitutivo, sino un medio generador de sentido y acceso al mundo luliano.

Siempre experimentador y arriesgado innovador, Estelrich presenta por ejemplo la deconstrucción de doce platos de barro rojo, hechos en el torno y cocidos sin barniz ni ningún otro tipo de tratamiento, que se han roto expresamente, los fragmentos se han pintado con acrílico, se han perforado, cosido con alambre y la parte posterior se ha reforzado con cemento.

El arte, más que ser explicado, lo que quiere es ser vivido y, aprovechando el artificio técnico, lo que intenta es superar la temporalidad para convertir cada obra en un presente absoluto de realidad sensible, materialidad corpórea y permanente emotividad.

La devoción popular (ahora bastante desaparecida) siempre relacionó la vida y obra de Ramon Llull con hechos milagrosos, que le han elevado a la consideración de beato.

Si Ramon Llull escribió el **Llibre de Meravelles**, Tomeu Estelrich, con su imponente catálogo, ha hecho una maravilla de libro y, si para ser beato hace falta hacer un milagro, con esta extraordinaria exposición que conjunta pintura, escultura, cerámica, instalación y vídeo, él también lo ha hecho.

Beato sea.

Ponç Pons

Sa Figuera Verda, diciembre de 2024

CURRÍCULUM

Tomeu Estelrich es un artista visual nacido en Alqueria Blanca, Mallorca (1968).

Comenzó a pintar de forma autodidacta. A lo largo de su trayectoria ha incorporado a su producción artística la escultura, la instalación, el vídeo, el grabado, la cerámica y la escenografía. Aprendió grabado con Joan Barbarà, libro de artista con Mercedes Laguens, escultura con Estela Videla, dibujo con Ricard Chiang, fotografía con Joan Vidal, cerámica con Maria Ramis y ha participado en diversos workshops con Joan Morey, Santiago Morilla, Simon Zabell, Eva Figueres, Glòria Bordons y Manuela Candini, entre otros.

Su obra está formada por las colecciones: *Natura Morta, Vittralls, Retorn a la Terra, Silenci, Elles, Fashion Victim, El jardí de les quimeres, Bikes, Calidoscopi, Ases, El romi de Venus, Boira, Litúrgia y Miramar*.

Realizó las escenografías de (*remor*), de la compañía «Res de res», que fue galardonada con el premio más prestigioso del Festival Fringe de Edimburgo en 2012: el Total Theatre Award a la mejor creación de teatro físico y visual.

Colabora con las revistas: *Téntol, S'esclop, Pèl Capell*, Un glop de brutor *dins el ventre* y *Pissarra*. Es miembro de la asociación Art amb B (Art amb Baleària), con la que participa en numerosas exposiciones individuales y colectivas.

Durante el proceso creativo, Estelrich dialoga con sus escritores preferidos. Su estilo se caracteriza por el uso de colores vivos y texturas orgánicas. Sus instalaciones cuestionan la relación entre el ser humano y su entorno.

Además de su dilatada trayectoria artística, Tomeu Estelrich es profesor y sindicalista comprometido con la lengua y la cultura. Continúa la tradición de Llorenç Ginard, reuniéndose con el colectivo de artistas DIMECRES, en Manacor.

Ha expuesto en Barcelona, Manresa, en la Comunidad Valenciana (Torre de los Duques de Medinaceli, Els Poblets, Ondara, Pedreguer y el Museo de Arte Contemporáneo de Pego en Alicante), Galicia (Museo Man de Camelle y Faro de Cabo Vilán, Camariñas (A Coruña), y en Baleares, entre otros lugares, en el Caixaforum de Palma, la Fundació Sa Nostra y el Museo Es Baluard.

Exposiciones individuales

2025 *MIRAMAR*, Museo de Mallorca.

BIKES, Estación marítima de Baleària en Dènia

2024 *LITÚRGIA*, en el oratorio de Sant Blai, Campos

2023 *BOIRA*, en el Hotel Saratoga de Palma
BOIRA, en Ses Cases Noves de Santanyí

BOIRA, Espai Mallorca, Barcelona

2022 *BOIRA*, Artinsal, Ses Salines

BIKES, Casa de cultura de Ondara, Alicante

2018 *EL ROMI DE VENUS*, Claustre de Santa Margalida, Centro de Historia y Cultura Militar de Baleares, Palma. Comisaria: Yolanda Trigo

Cas Concos. Exposición de arte de Sant Nicolau

EL ROMI DE VENUS, Institución pública Antoni Mª Alcover, Manacor. Comisario: Llorenç Carreres

EL ROMI DE VENUS, Torre de Ses Puntes, Manacor
Comisario: Llorenç Carreres Murillo

2017 *EL ROMI DE VENUS*, Claustro de Sant Bonaventura de Lluçmajor

2016 *TASTART*, en la antigua farmacia de Porreres

2015 *IMPROMPTU*, Cas Metge Cifre, Inca

2014 Artnit Campos

Portada de la revista *UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE* número 15 Adiaedicions

2013 *TRÀNSITS*, Lloc i memòria. Ses Salines

Comisaria: Bel Maria Galmés

ART & BIKES. CaixaForum, Gran Hotel de Palma

2012 *VESTIDOR*, Casal Can Pere Ignasi, Campos

OLD CINEMA MARKET, Sineu

ART & NATURA, Ses Salines

CALIDOSCOPI en el auditorio de Campos

2011 Primer cubo escenográfico para la obra de teatro (*remor*) representada en el Museo Es Baluard dentro del ciclo «Palma con la danza» y en la feria internacional *Edinburgh Fringe Review*, donde gana el premio

Theatre Award que concede el Festival a la mejor creación de teatro físico y visual. Se construye un

segundo cubo, que viaja al festival de Perth (Australia) *SABATART* en la galería Kaleuxe de Palma,

con la performance *SABATACCIÓ*

Oratorio de Sant Blai, Campos

Portada de la revista *UN GLOP DE BRUTOR*

DINS EL VENTRE N°. 2 de Lucia Pietrelli

2010 *EL JARDÍ DE LES QUIMERES* en la Església Vella

de Ses Salines presentada por Jaume C. Pons Alorda
BIKES, Can Jaume Antoni, Santanyí,

presentada por Pau Vadell

Presentación del libro «Carn vol dir desaparicions»

de Jaume C. Pons Alorda

VELÒDROM, Casa de Cultura de Felanitx

- 2009 Colabora con el libro «Un altre món» de Honorat Bauçà. Libro de artista y exposición ASES con el poeta Pau Vadell en la Església Vella de Calonge.
- 2008 Galería Espai Carcorart de Palma. Comisarias: María José Corominas y Ana Bàrbara Cardellà. Participa con la animación de la película YESHUÀ de A. Caldentey y P. Bennàssar. Realiza la vídeo-instalación *SILENT*.
- 2007 *EL JARDÍ DE LES QUIMERES* en Can Pere Ignasi de Campos. Realiza la escultura DÀNAE para una colección particular de Biniali. Colabora con las revistas Téntol, S'Esclop i Pèl Capell *STEPS*. U Gallet de Pollença *ADDUÏDA PER L'ASSECADOR*, Centro de moda Tolo Crespi-Carlos Martín, Palma *COIFFEUR*, Centro Carlos Martín de Felanitx.
- 2006 ELLES, con Luciano Jiménez en el Claustre de Sant Domingo de Inca. Performance de teatro y ópera con Aina Roig, Maria Magdalena Pons, Kim Amps y Francesca Suau *L'ART DEL CALÇAT* en el Claustre de Sant Domingo de Inca.
- 2005 Obra gráfica. Es Mestral. Ses Salines. Can Calent. Campos.
- 2004 *LA PREGÀRIA DEL SANT BEVEDOR*. Libro de artista sobre un poema de Sebastià Alzamora.
- 2003 Es Mestral. Ses Salines.
- 2002 Realiza el libro de artista *FASHION VICTIM* en homenaje a Blai Bonet.
- 2001 *L'ART DEL SILENCI* en las Escoles Velles de Ses Salines.
- 1998 Espai Mallorca. Barcelona.
- 1997 Torre de Ses Puntetes. Manacor.
- 1995 S'Agrícola de Manacor.
- 1994 *RETORN A LA TERRA, RETORN A LA PEDRA*, Casa de Cultura de Santanyí. Casa de Cultura. Alaró.
- 1993 Sala de exposiciones «la Caixa» de la plaza Antonio López, Barcelona. Centre Cultural s'Agrícola de Manacor. Centre d'Art Jove. Manresa *VITRALLS O EL RAPTE DE LES FORMES* en la Casa de Cultura de Felanitx.
- 1992 Casa de Cultura. Santanyí.

Exposiciones colectivas

- 2025 *LES POESIES DELS BALEÀRICS*, Espai Sant Josep, Ciutadella, Menorca. Comisarios: Toni Torres y Marina Sanmartín Llopis. *LLORENÇ GINART: MEMÒRIA VIVA*, comisariado por el grupo GIN-ART, Junta de distrito de Porto Cristo. *100 ANYS-ATENEU SALINER*: Església Vella, Colònia de Sant Jordi y Hotel Can Bonico. *ESCULTURES MÒBILS*, Vara de Rei, Eivissa.
- 2024 *VA D'OUS*, Museo Monogràfic Puig dels Molins, Ibiza. *FLOR D'AMETLER*, Claustro del Ayunt. de Ibiza. *SENALLES*, Auditorio de Porreres, Els Poblets (Alicante), Ruta de Art en Ibiza, Sa Peixateria (Algaida), Faro de Cabo Vilán, Camariñas (A Coruña). *PERSIANES AMB ART*, Els Poblets, Alicante. *L'ART DE LA CUINA*, Auditorio de Porreres, Museo Man Camelle (A Coruña), Torre dels Ducs de Medinaceli (El Verger), sala Refectori del Ayuntamiento de Ibiza. *SARGANTANES*, Talaiot des Baulenes (Porreres), Es Polvorí d'Eivissa, Faro de Cabo Vilán (A Coruña), Els Magazinos (Denia), Murallas de Ibiza y Els Poblets (Alicante). *PLATSDECERÀMICA*, ArtambB, Sa Rectoriade Algaida, Casa de cultura Els Poblets (Marina Alta, Alicante).
- 2023 *ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES*, Art amb B, Auditori de Porreres, Casa de cultura Pedreguer (Alicante), Museo de Arte Contemporáneo de Pego (Alicante), Societat cultural Ebusus (Ibiza) y Antiguo Ayuntamiento de Sant Francesc (Formentera). *ART PER L'ESTATUT*, Art amb B, Arxiu de Mallorca, Palma.
- 2022 *EN EXTINCIÓ*, Fundación Sa Nostra (Palma), Sala Refectori del Ayuntamiento de Ibiza y Casa de Cultura Pedreguer, Alicante.
- 2019 Fábrica Can Ramis, Felanitx. IV Mostra d'escultura al carrer. Manacor.
- 2016 *ART CONTRA L'HOMOFÒBIA*. Iglesia Vieja de Ses Salines. Itinerancia con Ca na Batlesa, de Artà y en el Museo de Can Planes de sa Pobra. Comisario: Jeroni Obrador. *PAISATGE-LANDSCHAFT* con Susanne Wind en Can Timoner, Santanyí. Nitxdelart. Figurins.
- 2015 *PLANOS DE FUGA*, Workshop y exposición de proyectos dirigidos por Santiago Morilla y Fernando

Gómez de la Cuesta. Exposición en la Fundación Pilar i Joan Miró a Mallorca.

- 2012 Arteideal en el Poble Espanyol de Palma. *IN THE MOOD* con Jorge Cabral. Mood Beach Club de Portals Nous, Calvià. *AIGUA I TERRA*, Palau de Congressos de Santa Eulàlia. Ibiza. Teatro Mar i Terra, Palma. Santanyí Art 2012. Nit de l'Art. Plaza Mayor, Palma. Colectiva Artevisión en el Poble Espanyol, Palma.
- 2010 *PVRGATORIUM* en la Iglesia Vieja de Calonge.
- 2009 Cercle de Belles Arts. Casal Can Balaguer, Palma.
- 2008 Casal Balaguer de Palma. *SUMMER COLLECTION* en la Galería Espai Carcorart de Palma. Comisarias: María José Corominas y Ana Bàrbara Cardellà. Taller de escultura en el Casal Balaguer de Palma.
- 2007 Es Portixol, Palma. *GALERIA CALL VERMELL* de Felanitx. Església Vella de Ses Saline.
- 1996 "...*EN PROJECTE III*" Torre de Ses Puntetes. Manacor, comisario: Joan Carles Gomis.
- 1995 Museo de Arte Contemporáneo de Sa Pobra. XVIII Mostra d'Arts Plàstiques.
- 1993 Reial Club Nàutic de Portopetro. II Mostra de Pintura i Escultura en el Ajuntament de Ses Salines. "Artistes per Ruanda". Sala Miquel Barceló. Felanitx. Galería Pelaires "Ajuda Es Refugi", Palma. Seleccionado en el Premi Ciutat de Palma. Exposición en Ses Voltes.
- 1992 I Mostra de Pintura i Escultura en el Ajuntament de Ses Salines. Galería Barceló de Santanyí.
- 1991 Sala de exposiciones de Sa Nostra, Campos.
- 1990 *NATURA MORTA*. Escoles Velles, Ses Salines.
- 1988 *CREUER ARTÍSTIC* en el hotel Ciudad Jardín de Palma.
- Escenografías**
- 2016 *SALOMÉ, ELS SET VELLS*. Teatro principal de Palma. Jeroni Obrador versiona Salomé, de Oscar Wilde. ¿Qué esconde la mítica danza de los siete velos? *L'ARQUITECTE I L'EMPERADOR D'ASSÍRIA*. Teatre Principal de Palma,

- 2014 *VIVIR SOÑANDO*. Es una propuesta artística de carácter pedagógico i de investigación escénica, en la que Paquita Ferragut, que tiene Parálisis Cerebral Infantil (PCI), demuestra su progresión de movimiento en una pieza de microdanza. El título de este proyecto coincide con el de su segunda novela, ya que el esfuerzo de Paquita por conseguir sus sueños es el mejor sello para describirla. Tiene una fuerza de voluntad admirable. El espacio es una carpa donde, además de representarse la danza, también se llevan a cabo actividades divulgativas sobre la salud mental.
- 2013 (*remor*) II
- 2012 (*remor*) I

Vídeoarte

- 2018 *PAISATGE-LANDSCHAFT*, con Susana Wind. Grabación y montaje de Joan Vidal.
- 2014 *IMPROMPTU*. Grabación y montaje de Joan Vidal.
- 2013 *EL ROMI DE VENUS*. Grabación y montaje de Joan Vidal.
- 2011 *BIKES*. *WORKING PROCESS Bikes*. Documental del cineasta Alexandre du Folin, 2011.

Publicaciones

- 2025 *MIRAMAR*, Tomeu Estelrich conversa amb Ramon Llull. Conselleria de Turisme, Cultura i Esports. Direcció General de Cultura. *AMETLERS EN FLOR*, Art amb B. *ESCULTURES MÒBILS*, Art amb B. *LES POESIES DELS BALEÀRICS*, Art amb B. *VA D'OUS*, Art amb B.
- 2024 *SENALLES*, Art amb B. *L'ART DE LA CUINA*, Art amb B. *PLATS DE CERÀMICA*, Art amb B. *SARGANTANES*, Art amb B.
- 2023 *ART PER L'ESTATUT*, Art amb B. *ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES*, Art amb B.
- 2022 *EN EXTINCIÓ*, Art amb B.
- 2015 *JOAN BROSSA* (libro de artista, ejemplar único).
- 2014 *LLOC I MEMÒRIA*, Bel Maria Galmés, Consell de Mallorca.
- 2014 *UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE N° 15*

- 2011 *BIKES*, Consell de Mallorca
 2010 *UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE 8*
 “ASES”. Carpeta de grabados y poesía de Pau Vadell
UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE N° 2
 con poemas de Lucia Pietrelli.
 2009 *EL JARDÍ DE LES QUIMERES*
 2006 *FASHION VICTIM*, libro de artista con poemas
 de Blai Bonet
ELLES, Tomeu Estelrich y Luciano Jiménez.
 Institut Balear de la Dona (IBDONA)

tomeuestelrich.art

testelrichrigo@gmail.com

PRESENTATION

“It is an honour to present this book, which accompanies the exhibition «**MIRAMAR, Tomeu Estelrich talks with Ramon Llull**», an artistic project that opens up a dialogue with Ramon Llull, and invites you to re-interpret him from the present. This publication is more than just a visual record: it is a space for reflection between different disciplines, generations and perspectives. Lullian thought —which is alive and well despite the many centuries that have passed—has been a source of inspiration for many of the great names in contemporary Catalan literature, who wanted to become part of this project through texts that challenge, excite and breathe new life into the legacy of the Mallorcan philosopher. The contributions from authors such as Ponç Pons, Jaume Pons Alorda, Sebastià Alzamora and Sebastià Portell, among others, as well as the literary review by Antoni Vidal Ferrando, all form part of a smorgasbord of the vibrant creativity that makes up Mallorcan culture.

Through this initiative, which was organised by Direcció General de Cultura as part of the Ramon Llull 2025 International Conference, we aim to pay tribute to a key figure of universal thought, and encourage a cultural outlook that favours dialogue, coexistence and exchange.

I hope this book sparks curiosity, admiration and, above all, makes you want to continue exploring Llull’s work and eternal influence.

Jaume Bauzà Mayol
 Conseller de Turisme, Cultura i Esports
 Govern de les Illes Balears

PRESENTATION

I had a good friend who often talked to me about Umberto Eco. He told me that he had been deeply impressed when he read that, for Ramon Llull, being born in Mallorca had been decisive. At that time, the island was a crossroads of three cultures: Christian, Islamic and Jewish. His immense work might not have been possible without this favourable environment, which helped him to grow up with a great facility for learning and loving languages. I believe that even today we are not fully aware of the legacy he left us. His work, with its exceptional mastery of language, has made our land known through his thought, philosophy and literature, beyond tourism.

It is therefore a pleasure to embark on this third adventure with Ramon Llull. The previous two projects were collective: L’Amic

i l’Amat (2010), with a large group of artists, each of whom interpreted a poem from the book on the day of his birth, and later Interpretant Ramon Llull, a collaboration with the Cultural Activities Service of the University of the Balearic Islands, with younger artists who, over the years, have shown themselves to have promising careers. Both exhibitions were widely publicised and travelled to many of the places Ramon Llull visited. Few people like him knew so many lands and languages. He was a great pioneer of his time, yet still largely unrecognised given the magnitude of his work.

Undertaking this new experience at the Museum of Mallorca is a source of joy for several reasons. Firstly, because Ca la Gran Cristiana, as the building is popularly known, is a place where remains of the various cultures that have passed through the island are preserved, and therefore seems the ideal space to exhibit Ramon Llull. Furthermore, just a few hundred metres away are the house where he was born and, very close by, his tomb. Few places can evoke his presence so intensely. It is easy to imagine him walking through these same places.

Collaborating now with an artist like Tomeu Estelrich, who has been working for years on the exhibition and the catalogue you hold in your hands, is a source of pride for me and also a challenge. It is so for many reasons: because of the greatness of the figure, because of the space where it is presented, because of the artist’s meticulous work, and because this work contributes to enriching our knowledge of a figure who is essential to the history of our land.

Tomeu Estelrich plays with many elements. This is not a hastily put together exhibition; quite the contrary: it is the result of months and months of work, collecting pieces, wandering around markets, reading until his eyesight failed him or until the light was no longer sufficient, commissioning restorers, talking to writers to help with this catalogue... We are faced with a captivating figure, and one only has to look at the list of collaborators to understand the importance and influence of Ramon Llull in the cultural world.

Tomeu Estelrich was captivated by the project from the outset. Over the months, it has taken shape, and the artist has immersed himself completely in it. He has managed to convey the emotion of his readings and discoveries to all of us who have been lucky enough to collaborate with him. And he has chosen a title that any islander can understand perfectly: Miramar. The distance of the Mediterranean waters, our sea, creates a feeling that is difficult to describe for those who were not born here. Miramar, like Cura or La Real, are names inseparable from the figure of the blessed man.

The colour of the red earth surrounding Ramon Llull's magical mountain is very present. This clay symbolises both the most beautiful and the most dangerous things: it is beautiful when, in the hands of craftsmen or artists, it is turned into unique pieces; but it can also be destructive, as we have unfortunately seen recently in our country and beyond. Llull had to face many dangers during his travels, but he always did so with the desire to learn and to vindicate the importance of knowledge. The artist has turned this clay into magnificent ceramics closely linked to books, as a tribute to one of the most prolific authors in our literature. Blue tones are also very present in the collection of works: they evoke his travels, the cities he passed through, the places where he left his knowledge and where, at the same time, he always learned something new. His love of languages and diversity accompanied him throughout his tireless travels. We cannot forget the materials, the construction and deconstruction, the artist's constant research to convey feelings and emotions. Art cannot leave us indifferent. Objects created specifically for the exhibition coexist with others that have been found or recovered, often carefully restored. They all transport us to the universe of the great Mallorcan thinker, and Tomeu Estelrich has managed to breathe new life into them, as a result of a long career dedicated to teaching, culture and cultural activism. Without these three elements, the exhibition would be incomprehensible. It is the result of many hours of individual and collective work, with the desire to learn through reading, observation and shared dialogue.

Special attention should be paid to the installation inspired by *El llibre de la contemplació en Déu*, which, together with the coffee-red ceiling covering the room where this piece is being exhibited for the first time, creates an atmosphere worthy of each of the titles that bear the chairs that compose it. Few spaces and works complement each other as well as this one; it seems the ideal place for Llull's research to have ended in this peaceful recess. It is an exhibition to let yourself be carried away, to pay tribute to the most important figure born in Mallorca, to learn more about his work and to see how the artist's hand has drawn on his inspiration to create this journey through the different visual arts, so that the viewer can experience art in an environment where, centuries ago, Ramon Llull also found himself. Tomeu does not seek to Christianise with this exhibition, but rather to raise awareness of one of the most important figures in our history, who is still little studied today, despite his immense contribution to culture, literature and global thought. And it is especially necessary to do so in these difficult times, when love for cultures, languages and diversity seems to be

in decline. This is precisely the opposite of what Ramon Llull sought: a school open to everyone, in Miramar.

Antoni Torres Martorell

«There is a wisdom to common sense, and a superior wisdom to madness. In the high life of the soul, sanity only serves to decide when to launch into madness. (...) But does it ever rest, must madness ever rest?»

Ramon Llull, *Llibre d'Amic e Amat*

APHORISMS:

“Before the first words
where was the word?”

Joan Tomàs Martínez Grimalt

“You are also made of clay”
Carme Castells

“Literature, sometimes and in the most unexpected places, is
a nuisance”

Sebastià Portell

“Under the auspices of your mastery
the verses forget to breathe”

Pau Vadell

“The difference between the sacred and the profane is a technical
matter”

J. C. Pons Alorda

“As much as I have taken care of (...) that side of me that most
affects others”

Sebastià Alzamora

“The real mystics, as well as irreverent and visionary,
are disconcerting”

Antoni Vidal Ferrando

“Books that make me travel, see, feel, explore... Books that
make me love, understand, live, suffer, experience... Books,
books... I am a book of many books.”

Ponç Pons

The land I imagine does not have wastelands
and, little by little, a white, predominant
and tender lily
becomes a joy, a moderate caress.
From unknown reedbeds
the settlers raise beautiful birds
who drown misfortune with their songs.
The tree of love, when it bears no fruit,
is decorated with moons, mimosas,
petals.
Llull dances majestically
among the barely sunny shadows
of the palest twilights,
where sloth and greed, wolf and scoundrel,
cry and silence
are happily twinned.

Antoni Vidal Ferrando

LLULL AND ESTELRICH

From the frayed edges of books there emerges a sacred bond with the fingers that have run over the pages, unhurried. It is an ancient pact, entirely human and universal. The gesture that undoes the spell on the closed, obtuse object, transforming it into verb and thought. A swift movement, terribly effective. To the naked eye, a wide open book, like a gaping fig, becomes enchantment and seduction. The free page calls to us, challenges us, like a fiery flame that leaves no heat or ash. But not everything unfolds in a clear order. One does not approach with delight those paths of lucidity and luxuriance. For intuition is subject to the dictates of convention, just as desire clings to the viscous yearning for belief. Anything opened by a book, prejudice can close. And yet matter (so deft, so literal), whenever it is invoked, can unbind the deadlock. Whether made of papyrus, parchment, paper, stone, wax, metal, bamboo, or clay. For the sensitive universe touches the unknowable, the hidden depths of every word, or the tangled reverse of each meaning. And it is here that the magic art unfolds, where the trade unfurls of those who have the keys to bind the elements. Art has nothing to do with colour, shape, or texture. Not even ideas, or concepts. It is kin to subtlety, fragility or the fleetingness of a breath or look. It is a practice, a state of transcendence, that declares war on our contemporary time, so accelerated, so invasive, so anti-human. A seven-headed monster

cannot be tamed with a leash, nor defeated with a blow of rhetoric. A seven-headed monster demands dexterity (both artisanal and artistic, of course), and a gaze that is both deep and sibylline. Here stand Llull and Estelrich, eye to eye.

Joan Tomàs Martínez Grimalt

WHAT IF WE DO NOT UNDERSTAND EACH OTHER THROUGH LOVE?

“Love killed all things in the heart of his true friend, so that he might live and find room there. And the friend would have died if he had not remembered his beloved”

Ramon Llull, *Llibre d'Amic e Amat*

The hours are a filigree of breaths
that become intertwined.

Seated in a circle, weaving
thread and thorn, all three
Blanca, Domènec, Magdalena
and wild rose bush that sheds its petals,

the fire that glows in the
arms,

tell me, mad one,
what if
we do not understand each other through love?

The bird sang
at our window

the morning of your return
stunned by the light.

You flung your coat, your rings and sash
into the muddy puddle of the street.

Tell me, Monsignor,
where did you come from with that
lightning of dawn,
the chasm in your eyes

gangrene-tinged, blind
to me, to the children, to the tender

wheat that withers
husband,
along the frosty path of our days.

Tell me,
Enlightened One, as you proclaim
devotion, the ripeness
of rain, tell me
that the Beloved is more true
than any blade of fodder

because he is the seed and the leaves. Tell me,
Greybeard,
how to be one petal, two petals, three,
how to hold my head high inside the Court where you are absent,
how to weave a covering to shelter us,
how to hold back the shadow that damns us.

Tell me,
my father, if the nobility, the honours
and the good deeds
of the Beloved that you are for us,
are treasures and riches, where will we find them?

Tell me,
my desires
our fatigue
your turbulent sea without harbour or shores
speak of the shipwreck
speak of death
husband.
Tell me,
in which forest did you learn the hum
of the trees, the singing of the watchtowers,
the cave, the scratched thicket,

Tell me,
Master,
if love is born
of remembrance and dies in oblivion,
where are the verses that you graft from memory,
what bundle of words will you write
for our children?

Tell me,
if your verse
oh mad one,
is also ours,
and lineage and virtue and
tribulations,
the stone we have become
from having waited for you so long,

Tell me,
that in the wake of your name
we will understand each other through madness

if we don't understand each other through love.

Carme Castells

WRITING, UNWRITING

I hunger for dialogue,
and I seek, in adverse fortune,
topics for pleasant conversation
that no one seems to hear.

Maria Antònia Salvà

The point is to communicate: with deeds, with objects, with words. With the earth from the rock that lies beneath our feet, the one that, in the studio, the brushes stir and the hands knead. To push one finger inside the clay and with the other, touch the sky. Or Heaven. To create: like living inside a small temple, inside a cave. Writing, unwriting; ink-stained pages, books packed with pigment. Or the generous space of a chair where you can rest and sit. The embrace of colour. The dazzling burst of matter. Randa, Consolació, Montpellier, Miramar, Tunis: love and thought chase each other between place names and they hide-and-peek, and suddenly, for a moment, they meet. Seven centuries separate them. They coexist in the here and now.

“God”, one will proclaim. The other will say: “person”.
Both will agree to make an Art out of it.

Sebastià Portell

THE REASON OF ROADS

“So strong, that I strove for Him to be preached
throughout world, and for Him to be called truth”.

Ramon Llull

I – Ink

Why do you burn the bush
and stain your tongue with mastic?
Upon the ashes of this entire empire
your sojourn undoes your mouth of words.

You are the sky and the mirror.
You are the glory of carnal sin.
You speak by rationing the clamour
of a song turned convulsive prayer;
and that awakens stuttering
to those who approach your clamour
with a tongue pierced through.

II - The storm

Sailors through the gale
and adrift in thought
they narrow their eyes to insist.

Soak your beards
while you bob between shipwrecked verses
and wood drenched in sweat.

Horses against foam
neighing their end. The salt
burns ever deeper
the pamphlet-thin skin of the alchemist,
the sorcerer.

A gulp of darkness to be restored
with all its complications: to be able to, to be.
Two ways to relieve shortness of breath.

Finally, reviewing the storm on the pages.

III – Blood that flows

All dreams mutate with reality, and they are the sharp flash
of gum pain when everything is certain. The head overflows
for the stones on the ground beyond.
Blood ferments with dust
when it falls in thick drops on the streets.

You are the voice of those who do not talk about life. You live
through
the madness that came after an avalanche of thirst.
You strip the organs from within the skin
to show them as they are: warm and fetid; like
souls travelling silently until they strike
against the walls of houses and palaces. Tu snatch new words
to describe beauty with more accuracy, more exuberance,
or with more nuance. You unclothe and you clutch. You draw
knowledge with nets
and you loathe creation when knowledge slips away.
You are born with the sounds and sights of saturated veins
the acclimatised balance of nature.

Pau Vadell

LLULLIAN FLASHES OF ESTELRICHAN BRILLIANCE

It took me a long time to get to you
JOSEP PALÀCIOS *Alfabet Terminal*

Tomeu Estelrich, the Artist, has decided to enter into dialogue
with Ramon Llull. The result is a clash of titans: two forces bat-
tling it out in the field of Art. Different materials join them in
support in this hand-to-hand combat: word and art, brush and
paper. In both cases, there is a sovereign mastery of image,
whether evoked or painted, that always bears the weight of its
revelation. Words and pigments alike create panoramas that we
can contemplate with our mind, or with our eyes. And the audi-
ence? Privileged witnesses to the contest, struggling to decipher
who will win: the wisdom of madness or the wisdom of common
sense. And I ask myself: is it really necessary to find a balance, a
fusion of complementary hybrids, or is it better to let oneself be
swept along by the divine enthusiasm of pure energy? Can we
really choose? Do we have to choose? Can we not let All be All?

Enthusiasm comes from the Latin word *enthusiasmus*, which comes from the Greek word *enthousiasmós*. If we divide it into sections, *en* means inside, and *-thous-* means God or Zeus. Therefore an *enthusiastic* person is one who is *possessed by the divine*. François Rabelais popularised the term, using it to refer to the ecstasy that leads to pure creativity, an exaltation of the creative powers in all their glory. Every artist, and what an Artist Tomeu Estelrich is, is possessed by his or her particular gods. Right now, the deity that accompanies him is Ramon Llull.

***

Our obsessions shape us, they are fundamental, even essential. They are the lights that guide us in uncertainty. Creating often means ordering the obsessions that overwhelm us and that shape us. And Ramon Llull can, in fact, become an object of obsession.

***

Ramon Llull can be read, savoured, interpreted and devoured from infinite perspectives. But the Artist Tomeu Estelrich goes back to his roots and reinvents him through the pieces that make up the Work.

***

John Keats declared “We are all Greeks”, a motto that was later taken up by the painter Miquel Barceló in one of his most recent exhibitions in Barcelona. Blai Bonet said Mallorca is Greece. Biel Mesquida spoke of our Greeks and our Romans. Now the Artist Tomeu Estelrich returns to talk about our primordial writer, Ramon Llull, our thoughtful Ithaca, our lighthouse that guides us through stormy seas.

***

Any answer can be found in the perfection of the self-reinforcing paradox, the tension that underlines each and every essence: to destroy is to construct, and to devastate is to create. And vice versa. Tomeu Estelrich tears down Ramon Llull, only to revive him anew.

***

Franz Kafka, whose centenary we mark this year, stated that “Beyond a certain point there is no return. This point has to be reached.” He speaks in Catalan thanks to Feliu Formosa, who translated *The Zúrau Aphorisms* by the Prague-born author, among many other translations. If Ramon Llull talks to us again now, it is because Tomeu Estelrich translates him back to us, that is, re-appropriating him so he becomes ours once more. Every Artist is at once a Prophet and a Demiurge. True Art is not immortal, although it may feel so.

Our traditions are under threat. Oblivion is growing stronger by the day, amnesia has become a plague. We know this thanks to Lluís Calvo, who makes it very clear in his essay *Els Llegats*. The (re)creation of Ramon Llull by Tomeu Estelrich is important because it safeguards our most essential classic from being lost in the mud of this liquid post-modern society. In cases like this, creating also means perpetuating.

***

Fahrenheit 451, the book by Ray Bradbury, and the film by François Truffaut, has come to pass. We live in dystopia. Books no longer need to be burned: it’s enough to publish them for no one to read them. What’s the solution? The one proposed by Bradbury, Truffaut and Eduard Sanahuja i Yll in one of their best poems: person-books. Each human being decides to embody a work, protecting it from inclement weather and uncertainty. Here, Tomeu Estelrich has embodied Ramon Llull. Not as a puppet, but as a temple: a metabody made of Art.

***

The dangers of translating or transporting Ramon Llull yet again. In *Caure amunt*, Francesc Serés portrays Llull as a fanatical fool, an obsessive and compulsive megalomaniac who does not listen, cannot listen, because the voice of God has absolutely overwhelmed him: his ears overflow with divine callings. I have always found it interesting that in the case of Ramon Llull—who was also known as Ramon the Mad in certain circles—his light outshines his darkness. Ramon Llull and the diversity that accompanies him. In one corner of the world, they sought to make him a saint, and in another they wanted to burn him. Tomeu Estelrich embraces contradictions, like Pier Paolo Pasolini, offering us a new myth rooted in literature, artistic creation and cultural anthropology.

***

I cannot avoid remembering, or bringing things closer to my heart, (as the Catalan word “re-cor-dar” suggests, where “cor” means heart) according to Blai Bonet. Simone Weil once wrote that the act of paying attention (*noticing, giving importance to, making sense of, taking stock of*) is the foundation for love. In other words: to listen is to begin to love. Iris Murdoch turned this fertile premise into the kernel of all her philosophical and narrative work, in the context of a new moral cosmogony that draws from both Plato and Shakespeare. The Artist Tomeu Estelrich lends his ear and his heart to Ramon Llull. He loves him, and he impregnates his work with new meaning. That is Art.

I wanted to talk about Ramon Llull and Tomeu Estelrich, and in the end I spoke of myself. Art is also a Failure, and Failure is Creating: *Fracassart [Failart]*, as Carles Hac Mor and Ester Xargay called it.

***

Be that as it may, Ramon Llull is a Black Sun. Our luminous darkness. And thanks to the artist Tomeu Estelrich, he now reverberates anew, as never before, with a thousand and one fresh gleams and sparkles. Ezra Pound says it best: “As a lone ant from a broken ant-hill, from the wreckage of Europe, *ego scriptor*.”

Jaume C. Pons Alorda
Muddy November 2024
Vilafranca del Penedès–Binior

SEEING ANEW

Llull was the first to write in our language, Catalan, the man who teaches and nurtures each and every one of us who tries to write in Catalan since the moment he did it for the first time. Never before had anyone written about God in Catalan. They had prayed, yes, because everyone prays in their native tongue, just as they think, dream and die. Thinking has been with us since the day that Jesus and Saint Peter shared out the brain juice, as we learnt from the folk tales of Mossèn Alcover: there were large cauldrons full of brain juice, and people came by one by one, as Jesus opened their heads and told Saint Peter to pour a good ladle of brain juice into them. Saint Peter obligingly filled their empty skulls up to the brim before Jesus closed them again and off the people went, thinking.

But to write about God, in the thirteenth century, it was mandatory to do so in Latin, an artificial language known only to priests, necromancers and the occasional doctor. Llull was the first to ignore this obligation and to dare to write texts about God in Catalan. And not only the first in Catalan: he was also the first to do so in any vulgar tongue. The author was the man who wrote for the first time on theological, religious, philosophical and moral matters in a Romance language. Not only did he write about God: he also wrote to God, to address God in this language that was a child to Latin, already different, as no one had ever done before. And not only did he address God: he also made God speak in Catalan, an audacity hitherto unimaginable. And beyond all that, he told us about the love and heartbreak that exists between men and God, between women and God,

between the Friend and the Beloved, as the Sufi poets had. But Llull did it in Catalan.

Since then, Llull has lost none of his validity, and continues to speak to us like a contemporary. Through him, we learn that love blurs the boundary between the flower and its thorn: “The Friend wandered pensively along the paths of his Beloved when suddenly he stumbled and fell among thorns; yet they seemed to him flowers, a bed woven of love.” There is no distance between loving and being loved: “Proximity and distance between the Friend and the Beloved are the same thing, because, just as water and wine are mixed, so is the love of the Friend and the Beloved; as heat blends with light, so is their love intertwined; and as essence combines with being, so do they draw near to each other.” In *Miramar* by Tomeu Estelrich, there is also an inaugural spirit, a willingness to see anew. Chairs, recliners, books on ceramics, humble scraps saved from oblivion, or brought back from some distant journey, all suddenly burst into a symbolic forest of illuminations, apparitions and prayers. Large-format paintings and works bring us face-to-face with the materiality of nature, which the pantheists already knew to be a vessel of the divine nature. At *Miramar*, near Valldemossa, a place crossed by the wind of the first six days of creation, Llull, under the patronage of Jaume II, founded a school that aimed to be open to all the winds and languages of the world, to look at the world again, anew. An agora overlooking the sea, flowing into the sea, where the science and philosophy created there could marinate in the *genius loci*, the spirit of the place, as is the case for these pieces by Tomeu Estelrich. Through them we are invited to learn again, to read again—which is perhaps transcendence—and to rename, in Catalan, the animals, stones and angels who join us on the same scale of beings that reaches up to God.

For “love lit the cloud that stood between Friend and Beloved, and made it clear and bright as the moon in the night, or as the star of dawn, or as the sun at midnight, or as the understanding in will.”

Sebastià Alzamora

LLULLIAN BOOKS, LLULLIAN ART, AND TOMEU ESTELRICH'S MIRAMAR

Books are friends, and a good read massages the brain. The curate in the scene in which Don Quixote’s books are burned says, referring to *Tirant lo Blanch*: “God bless me!” said the curate with a shout. Here is *Tirant lo Blanch*! Hand it over, compadre, for in it I reckon to have found a treasury of enjoyment

and a mine of recreation.”

If you can find so much in a book, that’s not bad at all.

In order for a book to live, to have life, it needs a reader, and for an exhibition as good as this one by Tomeu Estelrich to be understood and enjoyed, it needs to be seen and visited.

We live in a society that has lost its understanding of what is essential, important, and what on the other hand is superficial, superfluous. A society saturated with information and rich in knowledge, but poor in wisdom.

A book can give us information about a topic that interests us, but it can also be an instrument of joy and pleasure.

We read to live more lives, to have more experiences, to feel, to understand, to discover..., and because, as Pessoa says, life is not enough.

Being a reader requires awareness, effort, and concentration. People do not read because they can, but because they want to. It’s a choice.

Books do not usually change the world (with some exceptions, such as *The Bible*, *The Quran*, *Capital*, etc.), but they can change our lives because, no matter what happens to us, we can always find one that seems written for us and that can help us, be useful to us, guide us, enlighten us...

This splendid, magnificent exhibition by Tomeu Estelrich speaks of books and reading, of art, but above all of a genius of Catalan language and culture, Ramon Llull, and of his travels and works. From a libertarian informalism, Estelrich has expanded the scope of his pictorial exploration with engravings, ceramics, sculpture, photography, installations, performance and stunning scenography. Estelrich is a multi-medium, all-terrain artist who is also passionate about words, working in collaboration with a number of literary magazines. Through this exhibition, MIRAMAR, he now shows us in an incredibly visual way the intense life and prolific work of our beatified Ramon Llull.

Culture is important because the books we read, the music we listen to, the films we watch, the painting and art we admire, all end up shaping us as people, as we absorb what they give.

A book is good if it inspires an exhibition, if it challenges, illustrates, questions, inspires, excites... Tomeu Estelrich’s work does just that.

Many times, the quality of a book or a work of art also depends on the nature of the reader/viewer, and I think that a good part of the importance of art is that it contributes to the growth of our inner self and enriches us as human beings.

Pavese said that: “Literature is a defence against the attacks of life,” and according to Kafka: “Literature is always an expedition in search of truth.”

Camus expands still further: “Art is not a solitary delight. It is a means to stirring the greatest number of people”, and Tomeu Estelrich’s exhibition fulfils all of this with great interest because, in addition to showcasing Llull’s life and work, is an antidote to the current epidemic of cultural trivialisation.

Whenever I think of Ramon Llull, I imagine him above the mountain of Randa, trying to live like a hermit and (even if it is mere legend) writing on the leaves of a bush.

On this bush—a variety of the genus *Pistacia* that is characterised by leaves engraved with a series of symbols—a precious jewel of the eighteenth century is preserved:

(fragment)

The written bush has implored
God to show that He is divine
in His inspired doctrine,
and He is much adored.
And to show the great value
of this portent and fervour,
of faith’s great defender,
and Maria’s defender true.

It is already difficult in a hermitage (“*poor is the imagination that can imagine beauty without goodness*”) to keep the dangers of indolence at bay during contemplation—as it was for Llull when he had already known carnal relations—, and it must have been doubly difficult for him, fiery and vehement as he was, to repress his sexual instincts when he travelled through Europe, Africa and Asia, visiting towns and cities. As he himself states: “*The beauty of women is a pestilence and a tribulation of the eyes.*” Married as a young man to Blanca Picany, father of two children, Domènec and Magdalena (who are included in the exhibition), Llull acknowledges that, upon finding the “*call of lust*”, he led a dissolute life of extra-marital affairs to such an extent that he confesses: “*For all the pleasure that my eyes had taken in beautiful women, my heart wished for their courage to have been corrupted in the stench of lust.*”

But as is explained in *Contemporary Life*, around the age of thirty-two, one night in his room (“*The imagination imagines in the night what it does not find in the day*”), and composing in vulgar language a song destined for a certain lady who he was in love with, Jesus appeared to him on the cross:

*moved by the great mercy of Jesus Christ,
who appeared to me five times, crucified,
so that I might remember Him, and fall in love...*

And with this message of renouncing the world and its vanities (“*Foolish is he who serves beauty in any body, for it soon decays*”), he put himself at Christ’s service, in a shocking, forceful, radical, and inalienable way.

Llull’s case is very reminiscent of the conversion of saints such as Augustine of Hippo and Francis of Assisi.

Once converted, and determined to give up his earthly goods, Llull made a pilgrimage to Santiago de Compostela in Galicia, then to the sanctuary of Rocamadour, and met in Barcelona with Saint Raymond of Penyafort, who advised him to return to Mallorca and devote himself to study.

For nine years, he trained at the Cistercian monastery of Santa Maria de la Real, never setting aside the search for solitary spaces where he could pursue his desired contemplative life in prayer and reflection.

Starting from his bond with nature, and driven by the desire to praise God and earn his blessing and glory, he flung himself with jubilant and exultant energy into writing his most extensive work, in Arabic, which for me is the best of his oeuvre, *Book of Contemplation on God*. He then wrote it “*in Romance*”, making changes and addictions, but it would be high on the hill of Randa, spending the night in a cave, where he would receive the divine illumination to write the *Abbreviated Art of Finding the Truth*, a work aimed at refuting the errors of unbelievers, proving the truth of Christianity and earning him the title of “*Doctor Illuminatus*”. It was a risky project because, after all, God’s Word had already been enshrined in the Gospels. Yet Llull’s ambition, recognising that every religion has its sacred book and its followers who believe through faith alone, was to offer arguments grounded in the common reason shared by all human beings.

Reason, always reason. Rational though, combined with the inspiration of *sapientia cordis*, the wisdom of the heart.

Ramon Llull believed, and was convinced, that if human reason is used correctly, then God can be known, understood, and loved. Faith might deceive us, but reason cannot, for it is the straight path to “*finding the truth*”.

Despite the fact that in Bugia and Tunis he was attacked, imprisoned, and stoned, he always supported dialogue over imposition, which he sums it up in a beautiful and pedagogical phrase: “*If we do not understand each other through language, let us understand each other through love*”. But being all too human, as he was, he had some contradictions.

His missionary theory rejected violent conversion and saw theological debate as a “*spiritual combat*”, where the only weapons were “*necessary reason*”, and there could be no forced compliance. In his *Book of the Gentile and the Three Wise Men* he writes:

“*And just as we have one God, one Creator, one Lord, so too might we have one faith, one law, one way of loving and honouring God, and be lovers and helpers to one another, with no differences or conflicts of faith or customs between us. For it is these differences and conflicts that make us enemies, cause us to wage war and kill one another, and lead us to be captives of each other*”, while in the *Exemplary Tree* he lets slip: “*That fire is good that burns heretics*”. He pursued three essential goals: to write the best book in the world to combat the errors of the unbelievers, to become a missionary and create monasteries where the languages and cultures of non-believers were studied so that monks, through their Art, could convert them to Christianity.

At heart, he was a man who was engaged with the world who, in addition to seeking his own spiritual perfection, was clear about his theocratic mission of social conversion and the religious and moral reformation of humanity as part of the Body of Christ.

For Llull—who experimented with brief forms such as proverbs and made inroads into the literature of the self—the beauty of words lies in their meaning (the most beautiful words being Jesus Christ). He always writes with an intention that goes beyond mere literary creation, and aspires more to convert the reader than to delight.

Tireless and prolific, he was true to his maxim: “*The divine will does not desire of idleness*”. Llull wrote with a torrential force, and with an intense, vital passion that was apologetic and didactic. He wrote in Catalan to address the laity, in Arabic to make himself understood among Muslims, and in Latin as the language of the clergy and universities. Above all, he sought communication, effectiveness, and made use of example, allegory, resemblance and similarity in order to find a language that would speak directly to the intellect.

Llull embraced obscurity as a deliberate method, as, according to him: “*where resemblance is the most obscure, the understanding of that similarity reaches higher*”. Sometimes, we can find in his work passages of daunting reading due to their subtlety and abstruse concepts. But for him, it seemed the most effective method, because it forced each reader to strive for intelligence and the effort of learning would be engraved in the memory.

Writing on diverse and unprecedented subjects in layman’s terms, he had to invent many new words, and he turned the most abstract concepts (memory, will, the days of the week) into living, embodied characters in his narratives.

A contemporary of Meister Eckhart and Dante, Llull—who was also known as “*Ramon lo foll*” [Ramon the Mad], “*Ramon Barbaflorida*” [Ramon Greybeard], and *Doctor Phantasticus*, wrote more than 30,000 pages across 262 books, earning him his place as one

of the great medieval mystics and the first modern philosopher. For Lull, true poetry leads to God. His most intimate and profound poems (not works that simply rhymed, but words with a rich strophism, a varied polymetry, such as *Lògica del Gatzel*, *Lo Concili*, *Cent noms de Déu* and *Medicina de peccat*) were written to teach, spread ideas, and as mnemonic aids “so that many would learn them by heart”. They ultimately served as consolation in moments of personal anguish and potential depression. In *Cant de Ramon*, “*Between the vineyard and the fennel field*”, he confesses that: “*I long to die in an ocean of love*”, and in *Lo desconhort*, in which reflects on his state of despondency, disillusionment and crisis, he laments: “*I am little known and little loved*”. The French surrealists however, saw great value in his work. Max Jacob translated it, André Breton mentioned it in the second surrealist manifesto, Lull permeates the writings of Salvador Dalí, and Antoni Tàpies saw in him a model of spiritualism to which we should return.

All of this, and much more, has been brought to life in Tomeu Estelrich’s monumental exhibition, which focuses on Ramon Lull, his journeys, his works, with the book and reading as a backdrop. Tomeu Estelrich, who understands well the magic of fire and its often uncontrollable nature, has drawn on the ancient art of ceramics to shape the Lullian story, connecting with the four elements of earth, water, air and fire. Like a true alchemist, he transforms them into sculptural pieces rich in historical, literature, and above all, Lullian symbolism.

Tomeu Estelrich, with an enthusiasm typical of those touched by brilliant creative genius, transforms poetry into ceramics and ceramics into poetry, fully aware that great art penetrates the hidden recesses of the self, expanding our perception and our knowledge, and must not be lost into oblivion for it heals our deafness and sharpens our clarity.

Lull believed in God, and the God that lives in man speaks through a divine language that the true artist must set free, so that it may be seen, heard, and felt. In a way, the artist acts as a small creator, a miniature God who, without ceasing to be human, wants to capture the impossible and unveil the mystery of the self. Art is the extension of its maker, a manifestation of individuality, the vital, material, organic expression of human freedom, the desire to share the creative experience, and an openness to contact with others. Art is the light that illuminates Plato’s cave, the urge to capture a bison hunt on that same cave wall. Art is where God manifests human transcendence. God creates man, and the artist, avoiding the ephemeral and apparent, recreates the divine and constructs its essence.

There is art —as is the case for Estelrich’s art— that has a met-

aphysical resonance and makes us vibrate as it itself vibrates, opening our spirits to revelation.

Art is the product of the repercussion of Genesis, and it acts as an antidote to nothingness and the absurd. The work of Tomeu Estelrich in this exhibition is not a substitute, but a means of creating meaning and access to the Lullian world.

Ever the experimental and daring innovator, Estelrich presents the deconstruction of twelve red clay dishes, thrown on the wheel and fired without glaze or treatment. They have been deliberately broken, the fragments painted in acrylic, perforated, sewn with wire, and the back reinforced with cement.

Rather than being explained, art longs to be experienced. Using technical artifice, it strives to transcend to transform each work into an absolute representation of sensory reality, corporeal materiality, and enduring emotion.

The popular devotion (now largely faded) that linked Ramon Lull’s life and work with miraculous events led him to be beatified. Where Ramon Lull wrote the *Book of Wonders*, Tomeu Estelrich, through his imposing catalogue, has made a marvel of his own. If to be beatified one must make a miracle, then with this extraordinary exhibition that combines painting, sculpture, ceramics, installations and video, he has done it.

Blessed be.

Ponç Pons

Sa Figuera Verda, December 2024

LIFE AND CAREER

Tomeu Estelrich is a visual artist who was born in Alqueria Blanca, Mallorca, in 1968.

He taught himself how to paint. Throughout his career he has incorporated sculpture, installations, video, engraving, ceramics and set design into his productions.

He learned engraving with Joan Barbarà, artist’s book design with Mercedes Laguens, sculpture with Estela Videla, drawing with Ricard Chiang, photography with Joan Vidal, ceramics with Maria Ramis and has taken several workshops with Joan Morey, Santiago Morilla, Simon Zabell, Eva Figueres, Glòria Bordons and Manuela Candini, among others.

His work consists of the following collections: *Natura Morta*, *Vitralls*, *Retorn a la Terra*, *Silenci*, *Elles*, *Fashion Victim*, *El jardí de les chimeres*, *Bikes*, *Kaleidoscopi*, *Ases*, *El romi de venus*, *Fog*, *Litúrgia* and *Miramar*.

He creates the set design for theatre company “Res de res”, for which he was awarded the most prestigious prize of the Edin-

burgh Fringe Festival in 2012, the Total Theatre Awards for best Physical/Visual Theatre.

He collaborates with the following magazines: *Téntol*, *S’esclop*, *Pèl Capell*, *Un glop de brutor dins el ventre* and *Pissarra*. He is a member of the Art amb B (Art & Baleària) association, through which he participates in a number of individual and collective exhibitions. Throughout the creative process, Estelrich engages in dialogue with his favourite writers. His style is characterised by the use of vivid colours and organic textures. His art installations question the relationship between human beings and their environment. In addition to his extensive artistic career, Tomeu Estelrich is a teacher and trade unionist who is firmly committed to language and culture. He continues Llorenç Ginard’s tradition of meeting with the DIMECRES artist collective in Manacor.

He has held exhibitions in Barcelona, Manresa, the Valencian Community (Torre dels Ducs de Medinaceli, Els Poblets, Ondara, Pedreguer, and the Museu d’Art Contemporani de Pego in Alicante), Galicia (Museo Man Camelle, Cabo Vilán de Camariñas lighthouse), and in the Balearic Islands, including at Caixaforum in Palma, Fundació Sa Nostra and the Museu Es Baluard, among other locations.

Solo exhibitions

2025 *MIRAMAR*, Museu de Mallorca

BIKES, Baleària maritime port in Dènia

2024 *LITÚRGIA*, at the oratory of Sant Blai, Campos

2023 *BOIRA*, at Hotel Saratoga in Palma

BOIRA, at Ses Cases Noves in Santanyí

BOIRA, Espai Mallorca, Barcelona

2022 *BOIRA*, Artinsal, Ses Salines

BIKES, Ondara cultural centre, Alicante

2018 *EL ROMI DE VENUS*, Santa Margalida cloisters, Centro de Historia y Cultura Militar de Baleares, Palma. Curator: Yolanda Trigo

Cas Concos. Sant Nicolau art exhibition

EL ROMI DE VENUS, Antoni Mª Alcover public institution, Manacor

Curator: Llorenç Carreres Murillo

EL ROMI DE VENUSS, Torre de Ses Puntes, Manacor

Curator: Llorenç Carreres Murillo

2017 *EL ROMI DE VENUS*, Sant Bonaventura de Llucmajor cloisters

2016 *TASTART*, Porreres historical pharmacy

2015 *IMPROMPTU*, Cas Metge Cifre, Inca

Artnit, Campos

2014 Artnit, Campos
Magazine cover for *Un glop de brutor dins el ventre* number 15 *AdiAedicions*

2013 *TRÀNSITS*, lloc i memòria. Ses Salines
Curator: Bel Maria Galmés
ART & BIKES. CaixaForum, Gran Hotel de Palma
VESTIDOR, with Maria Miró at Casal Can Pere Ignasi. Artnit Campos

2012 *OLD CINEMA MARKET*, Sineu
ART & NATURA, at Cas Perets, Ses Salines
CALIDOSCOPI, at s’Auditori in Campos

2011 First set design for the play (*remor*) performed at the Museu Es Baluard as part of “Palma amb la dansa”, and performed at the Edinburgh Fringe Review international fair, where it won the Theatre Award for best physical and visual theatre creation. A second cube was built to travel to a festival in Perth (Australia)

SABATART, at the Kaleuxe gallery in Palma, with the performance *SABATACCIÓ*

Oratory of Sant Blai, Campos

Cover of the magazine *Un glop de brutor dins el ventre*.

No. 2 by Lucia Pietrelli

2010 *EL JARDÍ DE LAS QUIMERES*, at the Església Vella de Ses Salines presented by Jaume C. Pons Alorda
BIKES, Can Jaume Antoni, Santanyí, presented by Pau Vadell

Book presentation for *Carn vol dir desaparicions* by Jaume C. Pons Alorda

VELÒDROM, Felanitx cultural centre

2009 Collaboration with the book *Un altre món* by

Honorat Bauçà

Artist’s book and exhibition *ACES* with poet

Pau Vadell at Església Vella in Calonge

2008 Galeria Espai Carcorart, Palma. Curators: María José Corominas and Ana Bárbara Cardellà

Collaborated on the animation for the film *Yeshuà* by A. Caldentey and P. Bennàsar

Creation of the video installation *SILENT*

2007 *EL JARDÍ DE LES QUIMERES* at Can Pere Ignasi, Campos

Completes the sculpture *Dànae* for a private collection in Biniali

Collaboration with the magazines *Téntol*, *S’esclop* and *Pèl Capell*

- STEPS. U Gallet, Pollença
 ADDUÏDA PER L'ASSECADOR, Tolo Crespi
 fashion studio, Palma
 COIFFEUR, Carlos Martín centre, Felanitx
- 2006 ELLES, with Luciano Jiménez at the cloisters
 Sant Domingo d'Inca.
 Theatre and opera performance with Aina Roig,
 Maria Magdalena Pons, Kim Amps and Francesca Suau.
 L'ART DEL CALÇAT, at the cloisters in
 Sant Domingo d'Inca
- 2005 Graphic work. Es Mestral. Ses Salines
 Can Calent. Campos
- 2004 LA PREGÀRIA DEL SANT BEVEDOR.
 Artist's book about a poem by Sebastià Alzamora
- 2003 Es Mestral. Ses Salines
- 2002 The artist's book FASHION VICTIM in tribute
 to Blai Bonet
- 2001 L'ART DEL SILENCI at Escoles Velles in Ses Salines
- 1998 Espai Mallorca. Barcelona
- 1997 Torre de Ses Puntes. Manacor
- 1995 S'Agrícola de Manacor
- 1994 RETORN A LA TERRA, RETORN A LA PEDRA,
 Santanyí cultural centre Cultural Centre Alaró
- 1993 Exhibition room "la Caixa" in Plaça Antonio López,
 Barcelona
 S'Agrícola de Manacor cultural centre
 Centre d'Art Jove. Manresa
 VITRALLS O EL RAPTE DE LES FORMES,
 at the Felanitx cultural centre
- 1992 Cultural Centre Santanyí

Group exhibitions

- 2025 LES POESIES DELS BALEÀRICS, Espai Sant
 Josep, Ciutadella, Menorca
 Curators: Toni Torres and Marina Sanmartín Llopis
 LLORENÇ GINART: MEMÒRIA VIVA,
 commissioned by the group GIN-ART, Porto Cristo
 municipal government office
 100 ANYS-ATENEU SALINER: Església Vella,
 Colònia de Sant Jordi and Hotel Can Bonico
 ESCULTURES MÒBILS, Vara de Rei, Ibiza
- 2024 VA D'OUS, Museu Monogràfic Puig dels Molins, Ibiza
 FLOR D'AMETLER, cloisters of the Ibiza city
 council building
 SENALLES, Porreres Auditori, Els Poblets

- (Alicante), Ruta d'Art in Eivissa, Sa Peixateria
 (Algaida), Faro de Cabo Vilán, Camariñas (A Coruña)
 PERSIANES AMB ART, Els Poblets, Alicante
 L'ART DE LA CUINA, Porreres Auditori, Museo
 Man Camelle (A Coruña), Torre dels Ducs de
 Medinaceli (El Verger), Sala Refectori, Ibiza City Council.
 SARGANTANES, Talaiot des Baulenes (Porreres),
 Es Polvorí (Ibiza), Faro de Cabo Vilán (A Coruña),
 Els Magazinos (Dènia), Muradas (Ibiza) and Els Poblets
 (Alicante)
 PLATS DE CERÀMICA, Art amb B, Sa Rectoria d'Algaida,
 Els Poblets cultural centre (Marina Alta, Alicante)
- 2023 ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES, Art amb B
 Porreres Auditori, Pedreguer cultural centre (Alicante),
 Museu d'Art Contemporani de Pego (Alicante),
 Societat cultural Ebusus (Ibiza) and the former Sant
 Francesc town hall (Formentera)
 ART PER L'ESTATUT, Art amb B, Archive of Mallorca, Palma
- 2022 EN EXTINCIÓ, Fundació Sa Nostra (Palma), Sala
 Refectori, Ibiza city council and Casa de Cultura
 Pedreguer, Alicante.
- 2019 Fàbrica Can Ramis, Felanitx. Nitxdelart
 IV Street Sculpture Exhibition. Manacor
- 2016 ART CONTRA L'HOMOFÒBIA. Església Vella,
 Ses Salines. Travelling exhibition with Ca na Batlessa,
 d'Artà and the Museum of Can Planes in Sa Pobla.
 Curator: Jeroni Obrador
 PAISATGE-LANDSCHAFT with Susanne Wind at
 Can Timoner, Santanyí
 Nitxdelart. Figurins.
- 2015 PLANOS DE FUGA, workshop and project exhibition
 directed by Santiago Morilla and Fernando Gómez de
 la Cuesta. Exhibition at the Fundació Pilar i Joan Miró
 in Mallorca.
- 2012 Arteideal in Poble Espanyol de Palma
 IN THE MOOD with Jorge Cabral. Mood Beach Club,
 Portals Nous, Calvià
 AIGUA I TERRA, Palau de Congressos de Santa
 Eulàlia. Ibiza
 Teatre Mar i Terra, Palma
 Santanyí Art 2012
 Art Night. Plaça Major, Palma
 Collective Artevisión al Poble Espanyol, Palma
- 2010 PVRGATORIUM at the Església Vella, Calonge
- 2008 Art Night at the Cercle de Belles Arts, Casal Balaguer,
 Palma

- SUMMER COLLECTION at Galeria Espai Carcorart,
 Palma. Curators: María José Corominas and Ana
 Bárbara Cardellà
 Sculpture workshop at Casal Balaguer in Palma
- 2007 Es Portixol, Palma
 GALERIA CALL VERMELL, Felanitx
 Església Vella in Ses Salines
- 1996 "...EN PROJETE III". Torre de Ses Puntes. Manacor,
 curator: Joan Carles Gomis
- 1995 Museu d'Art Contemporani, Sa Pobla. 18th Visual Arts
 Exhibition
- 1993 Real Club Náutico, Portopetro
 2nd Painting and Sculpture Exhibition at Ses Salines
 city council
 "Artists for Rwanda". Sala Miquel Barceló. Felanitx
 Galeria Pelaires "Ajuda Es Refugi", Palma
 Selected for the Ciutat de Palma Award. Exhibition at
 Ses Voltes
- 1992 1st Painting and Sculpture Exhibition at Ses Salines
 city council
 Galeria Barceló, Santanyí
- 1991 Sa Nostra exhibition hall, Campos
- 1990 Still life. Escoles Velles. Ses Salines
- 1988 CREUER ARTÍSTIC at Ciudad Jardín hotel in Palma

Set design

- 2016 SALOMÉ, ELS SET VELS. Teatre Principal, Palma.
 Jeroni Obrador directs a version of Salomé by
 Oscar Wilde. What lies behind the mythical dance
 of the seven veils?
 L'ARQUITECTE I L'EMPERADOR D'ASSÍRIA,
 Teatre Principal, Palma
- 2014 VIVIR SOÑANDO. This is an artistic project with
 the goal of educating and researching the stage,
 in which Paquita Ferragut, who has Infantile Cerebral
 Palsy (ICP), demonstrates her progression through
 movement with a microdance performance This
 project has the same title as her second novel,
 as Paquita's goal of achieving her dreams is the best
 way to describe her. Her willpower is admirable.
 The space is a tent where, in addition to dance
 performances, attendees can also attend talks
 on mental health
- 2013 (remor) II
- 2012 (remor) I

Video art

- 2018 PAISATGE-LANDSCHAFT, 2018, with Susana Wind,
 Recording and editing by Joan Vidal
- 2014 IMPROMPTU. Recording and editing by Joan Vidal
- 2013 EL ROMI DE VENUS. Recording and editing
 by Joan Vidal
- 2011 BIKES
 WORKING PROCESS Bikes. Documentary by
 filmmaker Alexandre du Folin, 2011

Publications

- 2025 MIRAMAR, Tomeu Estelrich talks to Ramon Lull,
 Ministry of Tourism, Culture and Sports. Directorate
 General for Culture
- 2025 AMETLERS EN FLOR, Art amb B, curator Toni Torres
- 2025 ESCULTURES MÒBILS, Art amb B, curator Toni Torres
- LES POESIES DELS BALEÀRICS, Art amb B, curators
 Toni Torres and Marina Sanmartín
- VA D'OUS, Art amb B, curator Toni Torres
- 2024 SENALLES, Art amb B, curator Toni Torres
- L'ART DE LA CUINA, Art amb B, curator Toni Torres
- PLATS DE CERÀMICA, Art amb B, curator Toni Torres
- SARGANTANES, Art amb B, curator Toni Torres
- 2023 ART PER L'ESTATUT, Art amb B, curator Toni Torres
- ESPÈCIES VEGETALS ENDÈMIQUES, Art amb B,
 curator Toni Torres
- 2022 EN EXTINCIÓ, Art amb B, curator Toni Torres
- 2015 JOAN BROSSA (artist's book, single copy)
- 2014 LLOC I MEMÒRIA, ESPAI PÚBLIC, Consell de
 Mallorca, curator: Bel Maria Galmés
- UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE 15
- 2011 BIKES, Consell de Mallorca
- 2010 UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE 8
 "ASES". Folder made up of 12 engravings with poems
 by Pau Vadell and an exhibition in Església Vella
 in Calonge
- UN GLOP DE BRUTOR DINS EL VENTRE 2
 with poems by Lucia Pietrelli.
- 2009 EL JARDÍ DE LES QUIMERES
- 2006 FASHION VICTIM, artist's book with poems by Blai Bonet
- 2006 ELLES, Tomeu Estelrich and Luciano Jiménez.
 Institut Balear de la Dona (IBDONA)

tomeuestelrich.art

testelrichrigo@gmail.com

 Congrés
Internacional
Ramon Llull
2025

 **Illes Balears
Sostenibles**

 **Govern de les
Illes Balears**